

Both Emőke (ELTE ÁJK, Konzulens: Dr. Kerezsi Klára egyetemi docens): A kortárssegítés szerepe a bűnisméltés megelőzésében¹

I. Bevezetés

A szabadságvesztésre ítélték általában többszörösen hátrányos helyzetben vannak. Többségüket családi háttere már eleve determinálja, alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, sokuk valamilyen szenvedélybetegséggel is küszködik (alkohol, kábítószer mellett a játékszenvedély is nagyon gyakori), bűncselekményük elkövetése gyakran személyiségükkel összefüggő pszichikai okokra is visszavezethető, végül mindezt tetőzi a szabadulásuk utáni büntetett előélet. A felsoroltak mind a visszaesők magas számára adnak lehetséges magyarázatot. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága által kiadott 2003. december 31-i adatok szerint² 5734 első büntényes, 3941 visszaeső és különös visszaeső, valamint 2789 többszörös visszaeső elítélt töltötte büntetését az ország valamely bv. intézetében. A fogvatartottaknak 54%-a tehát úgy kerül bv. intézetbe, hogy korábban már elítélték. Statisztikai adatok és kutatások eredményei mutattak rá, hogy a fiatalokban elkövetett első bűncselekmény sok esetben a bűnöző életmód megalapozójává válik.³ A bűnisméltések megelőzése ezért kiemelt jelentőségű, főként a fiatalok elítéltek esetében.

A büntetés-végrehajtási intézetek, valamint az utógondozók feladata az elítéltek támogatása, a társadalomba való reintegrálódás előmozdítása. A bv. intézeteknek segíteniük kell a foglalkoztatást, szabadidős programok szervezését, családdal való kapcsolattartást. Ezeket az 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet összességében nevelésnek nevezi, amelynek meghatározott képességek fejlesztése (szubjektív elemek) volna a célja. Folyamatos szakmai vita tárgya, hogy a börtönrendszernek feladata-e a büntetésre ítélt emberek pozitív irányú megváltoztatása.⁴ Álláspontom szerint elengedhetetlen, hogy a bv. törekedjen a fogvatartottak személyiségének formálására, azonban figyelni kell arra, hogy feladata nem zárulhat le csak a foglalkoztatási lehetőségek megszervezésével, szükséges megoldani a hatékony elő- és utógondozást is. A börtönbeli utógondozás, vagy a pártfogó felügyelők börtönpártfogolása az objektív elemek, mint a lakás, munka megszerzését támogatja. A bűnisméltés tudatos megelőzése a szubjektív és az objektív elemek együttes kezelését igényli.

Dolgozatom egyik célja, hogy bemutassam a bv. intézetek (3. fejezet) és az utógondozók (5. fejezet) feladatait az elítéltek bűnisméltésének megelőzés érdekében, amellyel kapcsolatos gyakorlati hiányosságok felvázolására törekszem. Munkámat az alábbi tapasztalataimra alapoztam. Hat hetes gyakorlatomat a Fiatalok Büntetés-végrehajtási Intézetében teljesítettem; két kutatást végeztem (a bv. bűnmegelőzési, illetve oktatási tevékenységéről), amelyek során több, mint negyven fiatalok elítélttel készítettem interjút, valamint a 2003/2004-es tanévben szerveztem a Pártfogó Csoport munkáját. A másik típusú, a pártfogó felügyelők által végzett utógondozást részben a szakirodalom, részben az ELTE ÁJK-n végzett egyéves utógondozói Jogklinikai kurzus tanulságai alapján mutatom be.

A visszaesők számának csökkentésére természetesen többféle megoldási javaslat is adható, amelyek közül én a kortárssegítők nyújtotta segítség lehetőségeivel foglalkozom. Konkrét programokat vázlok fel, amelyek a bv. intézet feladatkörébe utalt nevelés és az utógondozást végzők szabadításra felkészítő tevékenységének hatékony kiegészítőjévé válhatnak.

¹ A dolgozat lezárásának ideje: 2004 november

² <http://www.im.hu/bvop/images/664.jpg>

³ Vigh József: Bűnisméltők, visszaesők, veszélyes bűnözők. In: Gönczöl-Korinek-Lévai Kriminológiai ismeretek bűnözés bűnözéskontroll, 1999. 280-293. old.

⁴ Huszár László: A treatment/nevelés, mint büntetés-végrehajtási funkció. A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében. Bv. Szakkönyvtár 1997/2. sz. 21. old.

A kortárssegítés célja, hogy a segítségre szorulókat külön képzésen elsajátított alapvető ismeretekkel felvértezett önkéntes fiatalok egy mellérendelt kapcsolat keretében támogassák. Az önkéntesek munkájának hazai megvalósulásáról, jelentőségéről az 1. fejezetben írok. A kortárssegítésnek a bűnismétlés megelőzésére való kiterjesztése új lendületet adhatna a bv. intézetek, valamint az utógondozás nyújtotta segítségadásnak, amelyekre a 2. és a 4. fejezetben térek ki, összesen három program felvázolásával. Javaslatokat teszek az ezidáig középiskolában és javítóintézetben hatékonyan működő Street Law bv. intézetekben való kiterjesztésére, a Fiataloktól Fiataloknak program elindítására, amely a csoportos beszélgetésben rejlő pozitív hatásokat kihasználva biztosítana hasznos időtöltést a fogvatartottaknak. Végül szólok a Pártfogói Csoportról, amely a börtönpártfogolás, és az utógondozás individualizált, egy személy által végzett megvalósítását garantálná. Ezen program második éve működik, ideális működésének tervét a tavalyi év tapasztalatainak figyelembevételével írom le. Dolgozatomat a kortárssegítés bűnismétlés megelőzésében való előnyeinek a felsorakoztatásával zárom.

II. A kortárssegítésről általában

„A kortárssegítők olyan fiatalok, akik az egykorú partnerek között eredendően meglévő azonosulási képességet mozgósítva, mellérendelt szerepből igyekeznek segítséget nyújtani társaiknak. Sokszor a híd szerepét töltik be a fiatalok és a kompetens szakemberek között.”⁵

A kortárs kapcsolatra építő tevékenység abból a tényből indult ki, hogy a kortársak fontos szerepet töltenek be a serdülő személyiségfejlődésében, illetve, hogy a fiatalok könnyebben beszélnek problémáikról velük hasonló korú, hasonló helyzetben lévő társaikkal, mint akár szakemberekkel, akár más felnőttekkel. A nemzetközi gyakorlat *bebizonyította*, hogy „a kortársak nagy hatásúak a serdülőkor viselkedési döntéseinél”, ezért a kortárs kapcsolatok a megelőzés fontos pillérévé válhatnak. A kortárssegítés hatékonysága különösen az alkohol- és a kábítószer problémák területén kiemelendő. Hazánkban ezen külföldi tapasztalatokat felhasználva az első, kortársak segítő szerepét felhasználó intézmény Vácott jött létre, ez az Egészséges Ifjúságért Alapítvány.⁶

A kortárssegítésre építő intézmények száma a kilencvenes évektől országszerte nőtt és ezzel párhuzamosan a segítségnyújtás módja is folyamatosan bővült. A különböző intézménytípusoknak három közös pontját említhetjük.

Egyrészt a kortárssegítők *önkéntes munkaként* végzik feladataikat, fizetés nélkül, tenni akarásból és lelkesedésből.

Másrészt a jelentkezőket minden típusú segítségnyújtás esetében *felkészítik a segítségadásra*, vagy tréning, vagy egy 100-200 órás kurzus keretében. Ezeken a személyiségfejlesztésre, illetve az önismeret erősítésére, valamint a módszertani alapozásra, szakmai felkészítésre helyezik a hangsúlyt. Utóbbi kortárssegítő típusonként (középiskolai, egyetemi stb.) más és más, minden területen az ott jellemzően előforduló problémákkal foglalkoznak, így a káros szenvedélyekkel, a tanulással, a felnőtté válással, illetve a pályaválasztással kapcsolatos kérdésekkel.

Ezenfelül a tréning során a kortárssegítők megismerkednek a segítői munka eszköztárával (kapcsolatfelvétel, segítő beszélgetés), kommunikációs készségeket, konfliktuskezeléssel kapcsolatos technikákat sajátítanak el.

Minden fajta kortárssegítés harmadik közös vonása, hogy a fiatalokat *képzett szakemberek is segítik*, akik a felkészítés során, illetve a munka folyamatában biztosítják a szakszerűséget, szakmai színvonalat.

⁵<http://www.oki.hu> Új Pedagógiai Szemle 2001. október, Segítő kortársak – kortárssegítők

⁶Bácskai Erika – Gerevich József: A kortárssegítés tanári kézikönyve, Egészséges Ifjúságért Alapítvány Vác 2000.86. old, 140-142. old alapján

2.1 A kortárssegítés típusai

A következőkben a kortárssegítés három típusát mutatom be, fő tevékenységi körük vázlatos ismertetésével. Megkülönböztetését fontosnak tartom, – annak ellenére, hogy szakirodalomban elkülönítve nem jelenik meg – mivel céljaik, működésük terepe, illetve a segítséget igénybe vevők köre különböző.

2.1.1 Kortárssegítés a középiskolában

A kortárssegítésnek az iskola a leggyakoribb helyszíne. Ez egyrészt arra vezethető vissza, hogy az oktatás mindenki számára kötelező. Másrészt a kortárssegítés előnyösen befolyásolhatja az iskolában meglévő, korábban kezelhetetlen problémákat. Harmadrészt az iskola már meglévő szervezeti rendje jó alap az új program bevezetésére. Az iskolában működő kortárssegítés tevékenységi köre a következőket ölelheti fel: műhelymunka (vagyis egy-egy fontosabb serdülőkori probléma kiscsoportos feldolgozása); az új tanulók beilleszkedésének támogatása; az iskolán belül vagy kívül tanuló fogyatékos vagy utcagyerekek folyamatos segítése; az iskolai hangulat javítása érdekében programok szervezése; a tanulási nehézségekkel küzdők korrepetálása; az értéket jelentő viselkedésformák népszerűsítése és az értéktelen viselkedésmódok népszerűségének csökkentése; kortárssegítő konferenciák szervezése; kórházlátogatási programok; pénzszerzés a különböző programok megvalósításához; valamint kirándulások szervezése. Ezen feladatokat bővebben vagy szűkebben veszik bele tevékenységi körükbe az iskolákban munkálkodó kortárssegítő csoportok. Bácskai Erika és Gerevich József kortárssegítésről szóló könyve tartalmazza e tevékenységek felsorolását, ezen kívül hasznos gyakorlati ötleteket, útmutatást ad a kortárssegítés megszervezéséhez a magában elhivatottságot érző tanár számára.⁷

2.1.2 Kortárssegítés a felsőoktatásban

Az egyetemeken, és főiskolákon működő diáktanácsadás a kortárssegítésnek egy másik típusa. (Ilyen működik például a Benedek Elek Pedagógiai Főiskolán, az Eszterházy Károly Főiskolán, az ELTE-n, a BME-n és ilyen a szegedi Diákcentrum Universitas.) Tevékenységük alapja, hogy a hallgatók problémáit sokkal könnyebben értik meg azok, akik velük egy cipőben járnak. Hasonló helyzetek már velük is előfordulhattak, gyakorlati tanácsokkal tudják segíteni társaikat az egyetemi élet megismerésében, vagy – mint kortársak – a korosztályukat általában foglalkoztató gondok feloldásában. Itt kevésbé a prevenció kerül előtérbe, mint inkább egy új élethelyzet során felmerülő probléma megoldásában nyújtott támogatás, akár a vizsgákkal, a kollégiumi kapcsolatokkal, a karrierépítéssel, vagy más személyes problémával kapcsolatban. Tevékenységi körük felöleli az „egyéni pszichológiai, életvezetési tanácsadást; a csoportos tájékoztatást, tanácsadást a tanulmányi ügyekkel kapcsolatban; információs bázis kiépítését és működtetését; öntevékeny csoportok létrejöttének facilitálását; tematikus rendezvénysorozatok (előadások, filmklubok) szervezését; önmenedzselést, PR tevékenységet, kapcsolatépítést az egyetemen belül és azon túl.”⁸

⁷Bácskai Erika – Gerevich József: A kortárssegítés tanári kézikönyve, Egészséges Ifjúságért Alapítvány Vác 2000. 144. old, 203-205. old. alapján

⁸Dr. Szenes Márta – Katona Edit – Katona Miklós: A Diákcentrum Universitas, Szeged működésének bemutatása <http://www.feta.hu/Soros/005.html>

2.1.3 Önkéntes csoportosulások

Az önkéntes csoportosulások a legtöbb esetben alapítványként vannak bejegyezve. Ismertetőjegyeik közé sorolható, hogy nem egy meghatározott intézményben (iskola, egyetem) végeznek segítő tevékenységet, hanem bárki fordulhat hozzájuk, ha segítségre van szüksége, akár személyesen, akár telefonon, akár e-mailben. Ezekkel a szervezetekkel a segítségre szoruló fiatal a leggyakrabban akkor veszi fel a kapcsolatot, ha már baj van. Az önkéntes csoportosulás feladata a probléma eszkalálódásának megakadályozása, tehát ellentétben a korábbi két típussal, általában egy már kialakult problémát próbálnak kezelni. Természetesen ez nem éles elhatárolás: az önkéntes csoportoknál is felmerülhet a megelőzés szükséglete egy korábbi stádiumban.

Bizonyos szervezetek kifejezetten egy-egy problémátípusra specializálva működnek (pl.: „Drogfree” Gyógyult Szenvédélybetegek Alapítvány, Kék Pont Drogkonzultációs Központ és Ambulancia), míg mások esetében a paletta sokkal szélesebb. Utóbbiak közül részletesebben is bemutatok kettőt, amelyekben a kortárssegítés kiemelt jelentőséget kap.

A *Kapocs Ifjúsági Önszolgálat* a Petőfi Csarnokban várja hétfőtől péntekig azokat a fiatalokat, akik úgy érzik, olyan megoldhatatlan problémájuk van, amiben segítségre lenne szükségük, vagy társaságot keresnek, amelynek tagjai hasonló gondokkal küzdenek. A társaságban önkéntesek is részt vesznek, akik az odafigyelő beszélgetésen felül gyakorlati segítséget is nyújtanak. Az önkénteseket tréningen készítik fel a különböző típusú problémákra. A Kapocsban az önkéntesek több csoportban tevékenykednek: a Civil Rádióban műsort vezetnek a fiatalokat érintő legfontosabb kérdésekről, telefonos segélykérő vonalat működtetnek, ahová főleg kábítószerabúzus esetén, szülő-gyermek konfliktussal, bántalmazással kapcsolatban telefonálnak. Fontos kiemelni az úgynevezett Csógardát, akik az utcát járva próbálnak segíteni a sürgős esetekben; kiemelt céljuk a kriminális befolyás mérséklése. Az Ifjúságvédő Csoport zenei rendezvényeken vesz részt, és segít a bajba keveredettekben, főleg túlzott alkohol-, illetve kábítószer-fogyasztás, vagy erőszak esetén. Ezekon a speciális csoportokon kívül mindig vannak néhányan a Petőfi Csarnokban, akik az oda betérőkkel foglalkoznak, beszélgetnek. A Kapocs honlapján a legfontosabb telefonos lelkisegély-, jogsegélyszolgálatok telefonszámait, hajléktalanszállók, munkaügyi központok, diák munka szövetségek címei is megtalálhatók, valamint információk olvashatók, többek között az abortuszról, kábítószerrel, munkavállalásról.⁹

A *Kortárs Segítő Műhely Alapítvány* 1997 óta nyújt megelőző jelleggel segítséget egészségfejlesztési kérdések megoldásában. Céljai között szerepel a káros szenvedélyek, kábítószer-fogyasztás és a devianciák megelőzése; az erkölcsi, etikai értékek erősítése; személyközpontú segítő kapcsolat kialakítása és fenntartása; a személyiség, a problémamegoldó és a kommunikációs készség, az önismeret fejlesztése; a segítő identitás elmélyítése; a közösségi részvétel szélesítése. Ezen célok elérése érdekében kortárssegítő munkára felkészítő 100-200 órás képzést szerveznek önkéntes fiatalok részére, valamint heti rendszerességgel eszmegbeszélő klubokat tartanak.¹⁰

2.2 A kortárssegítés előnyei

A kortárssegítés haszna több szempontból vizsgálható. A kortárssegítést végzők számára lehetőséget nyújt tapasztalatok gyűjtésére, gyakorlati készségek fejlesztésére, a segítő intézményrendszer megismerésére, emberi kapcsolatok kialakítását elősegítő képességek kifejlesztésére, önállóságuk, felelősségtudatuk megerősödésére. „Általánosan is

⁹<http://www.kapocs.ngo.hu> alapján

¹⁰<http://www.sulinet.hu/tart/ncikk/le/0/14912/kortars.html>

megfogalmazható, hogy a segítőként közreműködő fiatalok mindig többet profitálnak a másoknak nyújtott segítségből, mint azok, akiknek segítenek.”¹¹

Ezenfelül a kortárssegítés előnyeit élvezzi az a fiatal is, aki problémájával egy korban hozzá közelebb álló, kortársainál szakmailag jóval képzettebb önkénteshez fordul. Könnyebb tőlük segítséget kérni, mint egy felnőtt szakembertől, ugyanakkor hasznosabb, mint egyszerűen egy baráthoz fordulni. A kortárssegítők azt is tudják, hogy kihez kell irányítani a bajban lévőket szakmai segítségért, ha az eset saját kompetenciájukat meghaladja. Egy problémát tehát ténylegesen kezelni tudnak, nem csak meghallgatni azt, bár – tegyük hozzá – sok esetben ennyi is elég.

Ki kell emelni a kortárssegítés előnyeit a társadalom számára is. Ez a megelőzés legegyszerűbb módja, amely jelentősebb költségeket nem igényel. Megtaníthatja a fiatalokat arra, hogy figyeljenek egymásra, fogjanak össze, ha baj van. Alternatív szórakozási lehetőségeket kínál a fiataloknak idejük hasznos eltöltésére. Itt kifejezetten a középiskolában működő kortárssegítésre gondolhatunk, ahol például kirándulás és egyéb programok szervezése is feladata lehet az önkénteseknek.

III. Nevelés a büntetés-végrehajtási intézetekben

A kortárssegítésnek a korábban tárgyalt eseteken felül van egy eddig kiaknázatlan területe a szabadságvesztés-büntetésben lévő, illetve az onnan szabaduló fiatalok bűnmegelőzésével kapcsolatban. Önkéntesek hatékonyan egészíthetnék ki a bv. intézeteknek az elítéltek nevelésével kapcsolatos, jogszabályban előírt feladatait. Az alábbi fejezetben bemutatom a bv. intézetek nevelésének jogszabályi hátterét, valamint annak gyakorlati megvalósulását a Fiatalokorúk Büntetés-végrehajtási Intézetében. Azon részek esetében, ahol a büntetés-végrehajtásról szóló törvény tervezetének¹² változtatási javaslati jelentősen módosítják a korábbi szabályokat, kitérek azokra is. Céлом, hogy rávilágítsak a legfőbb hiányosságokra, amelyekre utána megoldási javaslatokat is adok, kiemelve azon területeket, ahol a kortárssegítők hathatós segítséget nyújthatnának.

A szabadságvesztés-büntetés vizsgálatát a büntetés céljának a Büntető Törvénykönyvben meghatározott szakaszával kell indítani, amely általánosan minden büntetési nemre érvényes szabályt tartalmaz.

*37. § A büntetés a bűncselekmény elkövetése miatt a törvényben meghatározott joghátrány. A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.*¹³

A 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (bv. kódex) a speciális és generális prevención túl konkrétan, kifejezetten e büntetési nem sajátosságainak figyelembevételével fogalmazza meg a szabadságvesztés-büntetés célját.

*19. § A szabadságvesztés és végrehajtásának célja az, hogy e törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől.*¹⁴

A jogszabály nem utal a társadalom védelmére, sem a generális prevencióra, hanem kifejezetten az egyént állítja a középpontba. Az elítélt visszatartására helyezi a hangsúlyt, hogy ne kövessen el újabb bűncselekményt, illetve, hogy a társadalomba történő reszocializációja sikeresen megvalósuljon.

¹¹Bácskai Erika – Gerevich József: A kortárssegítés tanári kézikönyve, Egészséges Ifjúságért Alapítvány, Vác 2000. 146. old

¹²A új büntetés-végrehajtási kódex tervezete 2004. november 3.

¹³1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

¹⁴1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról

Az 1966. évi 21. törvényerejű rendeletben meghatározott céllal – az elítéltek átnevelésével – ellentétben, a bv. kódexben a nevelés a szabadságvesztés célja elérésének eszköze lett. Nevelés alatt a törvény az elítéltek önbecsülésének és felelősségérzetének fenntartását, fejlesztését, a társadalmi hasznosság tudatának kialakítását, szabadulásuk után a társadalom életébe való beilleszkedés elősegítését érti, amelynek megvalósítása a bv. szervezet és külön jogszabályban meghatározott esetben a pártfogó felügyelői szolgálat feladata.¹⁵

68. § (2) *A nevelési folyamat magában foglalja az elítélt személyiségének a megismerését, megfelelő foglalkoztatását és önképzését, a rehabilitációs és a szabadidőprogramok szervezését, a családi és társadalmi kapcsolatok támogatását.*¹⁶

3.1 Az elítéltek megfelelő foglalkoztatása és önképzése

A bv. intézeteknek feladata és érdeke is egyben, hogy olyan tevékenységet biztosítsanak a fogvatartottaknak, amivel hasznosan tölthetik idejüket. A foglalkoztatás a börtön negatív hatásainak csökkentésén túl, növeli az elítéltek reintegrálásának esélyét.¹⁷ Ebben kiemelt jelentősége van a munkának, a börtönbeli iskolai oktatásnak és a szakképzésnek. A foglalkoztatás egyes típusait a 6/1996. IM rendelet (bv. szabályzat) 73. §-a sorolja fel.

Ezek közül röviden az alábbiakat emelném ki:

A *munkáltatás* a fogvatartottak egyik lehetséges foglalkoztatási módja, amely főként a nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkezők számára jelentős, így hasznosabban töltik idejüket, a munkában kifáradnak, gyorsabban telik az idejük, ezenkívül valamennyi pénzt is kapnak érte. A Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében lévő 664 fogvatartott közül 434-en végeznek valamilyen munkát, ebből 303-an a Dunapapír Kft.-ben dolgoznak, 131-en az intézet működtetésének ellátásában vesznek részt. Az intézet az összes fogvatartott 65%-ának biztosít valamilyen munkalehetőséget, ami kiemelkedő az országos adatokhoz viszonyítva.¹⁸

Az *alapfokú iskolai oktatás* a bv. intézeteknek vitathatatlan érdeme, ezzel lehetőséget biztosítanak az elítélteknek általános iskolai tanulmányaik folytatására, befejezésére. Az összes elítélt 14,77%-ának¹⁹ nincs meg a nyolc általános iskolai végzettsége. A Fiatalkorúak Bv. Intézetében 101 elítélt kezdte meg a 2004/2005-ös tanévet. Ez az elhelyezett elítéltek 15,2%-a.

A tököli bv. intézet oktatásának színvonala alacsonyabb, mint egy bv. intézeten kívüli általános iskoláé. A kétfajta oktatás stílusa, módszerei is eltérnek egymástól. Kiemelendő ezek közül: az intézetben az egyes osztályokban 7-15-en tanulnak, így tanáraik jobban oda tudnak figyelni rájuk; a pedagógusok célja az adott osztály elvégzéséhez szükséges minimális tudás megtanítására redukálódik; az oktatásra inkább a dicséret jellemző, mint ösztönző erő, nem a bírálat. A Fiatalkorúak Bv. Intézetében lévő iskolában nagyban nehezíti a tananyag elsajátítását, hogy a tanulóknak nincsenek tankönyveik, illetve a füzetüket minden óra után beszedik tanáraik. Így vizsgák alkalmával tőlük annyit lehet követelni, amennyit képesek hallás után megtanulni. Elképzelhetőnek tartanám tanulókörök kialakítását az iskola területén,

¹⁵6/1996. (VII.12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól 68. § (1)

¹⁶u.a. (2)

¹⁷Fliegauf Gergely: A német és a magyar büntetés-végrehajtás adatainak összehasonlító elemzése. Börtönügyi Szemle 2004.2. 104. old. alapján

¹⁸Országos átlag Bv. Országos Parancsnoksága, <http://www.im.hu/bvop/images/542.jpg> alapján 1990-2002 között 54%

¹⁹<http://www.im.hu/bvop/images/672.jpg> adatai alapján

ahol a tankönyveiket olvashatnák, házi feladatot írhatnak. Ha nem is venné minden tanuló igénybe, a jobb képességűeknek, szorgalmasabbaknak lehetőségük lenne, ténylegesen használható tudásra szert tenni, nem "csak" a hiányzó osztályok pótlására.

A tavalyi évben egy pártfogoltam esetében azt tapasztaltam, hogy ugyan megvolt a nyolc általános iskolai végzettsége, de ez ugyanúgy betanított vagy segédmunkára volt elegendő, mintha csak öt vagy hat osztályt végzett volna. Ez hozzájárul ahhoz, hogy a fogvatartottak közül vannak, akik nem akarják befejezni az általános iskolát büntetésük letöltése alatt. Az alapfokú végzettség pótlására a szabad életben nem sok lehetőségük van, a munkaügyi központok azonban több ingyenes szakirányú képzést kínálnak a regisztrált munkanélkülieknek, amelyek nagy részéhez megkövetelik a nyolc osztályt. További előnye a nyolc osztálynak, amit több elítélt is említett interjúim alkalmával, hogy a jogosítvány megszerzésének feltétele az alapfokú végzettség.

Szakirányú képzések közül a tököli bv. intézet szobafestő-mázoló és tapétázó, kerékpárszerelő, motorkerékpár-szerelő, gumijavító és -centrírozó, kőműves, számítógépkezelő és -használó, könnyűgépkészítő szakmák elsajátítását biztosítja az alapfokú végzettséggel rendelkezők számára. Ezek 200-800 órás tanfolyamok, amelyek végén a résztvevők OKJ-s papírt kapnak. A tanfolyamok minden típusán 15-20 fő vehet részt. 2004. október elején a tanfolyamok közül csak a kőműves és a gumijavító és -centrírozó szakma indult be 15-20 fő részvételével.

Mind az alapfokú iskolai végzettség, mind valamelyik szakma megszerzése jelentős mértékben hozzájárul a társadalomba történő beilleszkedés sikerességéhez. Ennek eredményességére utal A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája, amely Cselekvési programjában prioritásként kezeli a bűnisméltés megelőzését. Ezzel kapcsolatban kiemeli, hogy a bv. intézetekben a „szabadságvesztés tartama alatt meg kell szervezni az oktatást, a szakképző, az OKJ-s képesítést adó, köztük informatikai szakirányú képzési programokat és a kapcsolódó felnőttképzési szolgáltatásokat”.²⁰

3.2 Családi és társadalmi kapcsolatok támogatása

A kapcsolattartás módjait a bv. szabályzat részletezi, ezek a levelezés, csomagküldés, látogatás, távbeszélő használata.

A rövid tartamú eltávozás, a kimaradás és az enyhébb végrehajtási szabályok a családi, baráti szálak megtartásának leghatékonyabb módja lehetne gyakori alkalmazásuk esetében.

Rövid tartamú eltávozást jutalomként kaphat az elítélt *„példamutató magatartás tanúsításáért, a munkában elért eredményéért, a tanulásban tanúsított szorgalmáért, az elítéltek nevelésében való eredményes közreműködéséért, élet vagy jelentős anyagi érték megmentéséért vagy súlyos veszély elhárításáért.”*²¹ *„A rövid tartamú eltávozás tartama évente fegyházban legfeljebb öt nap, börtönben legfeljebb tíz nap, fogházban és az átmeneti csoportban legfeljebb tizenöt nap, amely a szabadságvesztésbe beszámít.”*²²

Kimaradásra 1993-tól van lehetőség, korábban csak a rövid tartamú eltávozás intézményét ismerte a bv. kódex. Kimaradást szintén jutalomként lehet kapni, amelynek *„tartama huszonnégy órát nem haladhat meg.”* *„Kimaradás elsősorban az elítélt családi kapcsolatainak fenntartása, a szabad ulása után a munkahelyről és a lakásról való gondoskodás elősegítése érdekében engedélyezhető.”*²³

²⁰BMK Füzetek Budapest, 2004. április 9. old.

²¹1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról 41. § (1)

²²ua. 41. § (3)

²³ua. 41. § (2), (3)

Az 1979. évi 11. törvényerejű rendeletet módosító 1993. évi XXXII. törvényben jelentek meg az EVSZ-re vonatkozó első szabályok. E rendelkezés nem volt korlátozó, így bármely elítéltnak lehetősége volt rá, hogy hatálya alá kerüljön. A jogintézmény alkalmazása dinamikusan elterjedt, a bv. intézetek előszeretettel alkalmazták. Hasznos volt az intézet számára, mivel költségeket takarított meg, valamint a külső munkáltatással plusz forrásra tett szert. Ezenkívül az elítéltnak is fontos ösztönző intézményévé vált. 1999-ben két, időben egymáshoz közeli ügy megpecsételte az EVSZ sorsát. Ezt követően átgondolták a jogintézmény adta lehetőségeket, és jelentősen szigorították azt. Egyrészt az 1999. évi LIV. törvény hatályon kívül helyezte a tvr. azon rendelkezését, amely engedélyezte az elítéltnak és a védőnek, hogy indítványozza a szabály alkalmazását, illetve szigorúbb követelményeket állított az elítélttel szemben. Ezzel biztosították, hogy súlyos cselekményt elkövetők ne részesülhessenek ebben a kedvezményben. Ezekon felül egy OP rendelkezés azt is kimondta,²⁴ hogy a javaslattevő, előterjesztő, engedélyező személyek fegyelmi felelőssége vizsgálat tárgya lehet, amennyiben az EVSZ hatálya alatt álló elítélt valamilyen rendkívüli cselekményt követ el.

2000-ben 75%-kal csökkent az eltávozások száma,²⁵ az EVSZ alkalmazása pedig a hetedére esett vissza. A korábban idézett intézkedések hatására szinte elsorvadt az enyhébb végrehajtási szabályok intézménye. A 2004-es adatok azonban bizakodásra adnak okot. Dr. Bárándy Péter igazságügy-miniszter 2002-ben a büntetőpolitika enyhítését fogalmazta meg, ami kihatott az EVSZ alkalmazására is, és az 1-1/2003. OP intézkedésben realizálódott.²⁶ Az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alá helyezettek száma ezt követően újra emelkedni kezdett, bár messze nem éri el a korábbi adatokat.

A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló törvénytervezetbe az EVSZ ennek ellenére nem került bele. Nem értek egyet ezzel, mivel az intézmény hasznos az intézeteknek, emellett jó átmenetet biztosít a szabadulásra készülő elítélteknek, valamint hozzájárul, hogy a kisebb súlyú bűncselekményt elkövetettek esetében a börtön káros hatásai kiküszöbölhetőek legyenek. A tervezetben a rövid tartamú eltávozás és a kimaradás intézményei más elnevezéssel megmaradtak (látogató intézeten kívüli fogadása, eltávozás), azokon túl megjelenik a közvetlen ellenőrzés nélküli családi látogatás.

Visszalépésnek gondolom ezen szabályokat a bv. kódexhez képest. Helyes a közvetlen ellenőrzés nélküli családi látogatás szabályának bevezetése, illetve az intézet elhagyásának bővítése és számának növelése. Az EVSZ alkalmazását azonban tovább kellene erősíteni, mintsem kivenni a törvényből. Annak sikerességét külföldi példák igazolják,²⁷ ezért nem gondolom, hogy két ügy miatt egy használható szabály elvetése racionális döntés volna.

3.3 Az elítélt személyiségének megismerése

Az elítélt személyiségének a megismerése érdekében a nevelő tájékozódik az elítélt életútjáról, a bűncselekmény elkövetésének az okairól és körülményeiről, szociális helyzetéről, családi és társadalmi kapcsolatairól, iskolai, szakmai végzettségéről, foglalkozásáról, munkaképességéről, érdeklődési köréről és szokásairól, a szabadulás utáni elképzeléseiről. ²⁸

²⁴1-1/63/1999. Országos parancsnoki intézkedés

²⁵<http://www.im.hu/bvop/images/540.jpg> adatok alapján

²⁶Tüske János: Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben Acta Criminalia I. Pécs 2004. 25. old. alapján

²⁷Garami L.-Balogh A.: Az enyhébb végrehajtási szabályok és a bv. intézet ideiglenes elhagyásával járó jutalmazási módok Börtönügyi Szemle 2004. 2. 50. old.

²⁸6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól 70. § (2)

A Fiataikorúak Bv. Intézetében a megismerés, tapasztalataim szerint, csak látszólagos. A nevelő rákérdez a rendeletben megfogalmazott kérdésekre, egy alig húsz perces kikérdezés alkalmával, amelyekre az elítélt vigyázzban állva válaszol. A nevelő választ kap a legfontosabb kérdésekre, de az elítélt személyiségének tényleges felmérésére ez nagyon kevés. Az elítélt megismerésének jogszabályban történő szabályozásának szándéka a szabadságvesztés alapelveiből az egyéniesítés elvének megvalósítására hivatott. Ehhez a húszperces kikérdezés sem időben nem elegendő, sem módszertanilag nem megfelelő. Ez csak egy sablon nevelési terv leírására, és annak aláírására elégséges.

3.4 Rehabilitációs és szabadidős programok szervezése

Tökölön a fogvatartottaknak futballozásra és kondicionáló terem használatára van lehetőségük, amelyeket az elítéltek többsége ki is használ. Többen említették, hogy fizikumuk erősítésére ezt nem tartják elegendőnek, ezért a zárkában különböző tárgyak segítségével súlyzókat készítenek maguknak.

A könyvtárat hetente egyszer használhatják az elítéltek. A fogvatartottak a könyvtárlátogatás során leginkább videóznak vagy zenét hallgatnak, és ezt követi csak a könyv olvasás és a könyvkölcsönzés. Az elítéltek többsége az olvasást, mint időtöltést el sem tudja képzelni, sokan azt mondták, nem köti le őket, inkább a TV nézést preferálják az olvasással szemben. Sok nem dolgozó (főleg az előzetesen letartóztatott) arról számolt be, hogy mindegy, mi megy a TV-ben, megnézi, mert azzal is csak megy az idő. Ez nagyon negatív visszajelzés a börtön kínálta szabadidős programok mennyiségére, minőségére.

A bv. intézetekben lehetőség van különböző szakkörökön való részvételre. Tökölön hirdetőtáblákon elsősegélynyújtó, rajz, és kosárfonó szakkört hirdetnek, amelyeken szakkörönként legfeljebb 10 ember vesz részt. Több szakkörre volna szükség, amelyeknek sokkal több elítéltet kellene lekötönniük.

A Fiataikorúak Bv. Intézetében önképzésre lehetőséget kínáló programmal gyakorlatom során nem találkoztam. Elméletileg a nevelők feladata volna ezen programok szervezése, ők azonban ezt a jelentős adminisztratív terhekre hivatkozva nem teszik meg. Sem a bv. kódex sem a bv. szabályzat nem ad előírást arra vonatkozóan, hogy a nevelőknek foglalkozást kellene tartaniuk a fogvatartottak képességeinek fejlesztésére. A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló törvénytervezet 79. § (3)-e a következőket tartalmazza: *Az elítéltek részére – személyiségük fejlesztése érdekében – egyéni és csoportos foglalkozásokat, valamint különféle – intézetben belüli, illetve intézetben kívüli – programokat kell szervezni, illetve biztosítani.*

Kívánatosnak tartom e szabály bevezetését. Az egyéni foglalkozásokra különösen az újonnan érkezőknek volna szükségük, amelyek során megtudhatják, ki a nevelőjük, milyen problémával fordulhatnak hozzá. Ez hozzájárulhatna ahhoz, hogy együtt tervezhessék meg az intézeti idő hasznos eltöltését.

Csoportos foglalkozásokat legalább hetente kétszer egy órában kellene tartani 10-15 fő részvételével. Kiscsoportok kialakítása megfelelő differenciálást biztosít, amelyben csoport tagjainak nevelése a specifikus foglalkozások következtében biztosítottabb. Ez alkalmat teremthetne arra, hogy a fogvatartottak kicsit másképpen kommunikáljanak egymással, mint egyébként. A fiataikorúaknál tapasztaltam azt a sajnálatos dolgot, hogy "állatiasan" kezdenek viselkedni a zárkájukban. Elvesztik azt az egészséges kontrollt, ami egy normálisan működő közösségben az emberben megvan a társaival szemben. Bent a börtönben eltorzulhatnak az értékek a börtönön kívüli világban megszokottakhoz képest. Csoportfoglalkozásokkal, illetve egyéb szabadidős programokkal, amelyekkel lekötethetnék magukat az elítéltek, ez a káros hatás csökkenthető volna.

3.5 Problémák a nevelésben

A bv. intézetek a nevelési folyamat idézett szakaszaival törekednek arra, hogy a szabadságvesztés-büntetés célját elérjék. Ahogy az egyes fejezetekben utaltam rá, ez nem mindenhol valósul meg a lehető legjobban. Szélesíteni lehetne a munkáltatásban és a szakképzésben részt vevő elítéltek körét. Az alapfokú oktatás színvonalának emelésére módszerként javaslom a délutáni tanulás biztosítását az iskola területén. A családdal való szorosabb kapcsolattartáshoz szükség volna további intézmények bevezetésére vagy a meglévők erősítésére. A személyiség megismerése, valamint a rehabilitációs képzések működése a gyakorlatban nem valósul meg. Mi lehet ennek az oka?

Gyakorlatom során az alábbiakat tapasztaltam: Egy körleten három nevelő dolgozik, kettő délelőtt egy pedig délután. A korábban kifejtettek szerint a fogvatartottak nagyobb része délelőttös műszakban dolgozik, iskolában van, vagy szakképzésen vesz részt. Vannak elítéltek a körleteken délelőtt is, de kevesebben, mint a munkaidő lejárta után. Praktikusabb volna, ha minden körlet az elhelyezettek munkarendje alapján állapítaná meg a nevelők munkaidejét.

Nagyobb probléma, hogy a nevelőknek adminisztrációs feladataik nagy részét számítógépen kell végezniük a bv. intézetekben működő központi számítógépes rendszerben, amelyben az összes elítéltnak a büntetés-végrehajtás szempontjából fontos adatai megtalálhatók. A rendszer használata azonban valamelyest bonyolultnak mondható, így annak elsajátítása kis időbe telik. Nagyobb baj, hogy a rendszerbe alapfunkciókat nem építettek be, amelyek jelentősen csökkenthetnék, a dolgozók adminisztrációs terheit. Hiányoznak a formanyomtatványok, amelyek segítségével, például egy televíziót engedélyező kérelmet nem kellene minden alakommal begépelni. Egy fegyelmi eljárás lefolytatása a nevelőnek legalább egy napját elveszi a sok adminisztráció miatt. A nevelők munkaidejük nagy részét adminisztrációval, levelek átnézésével, fegyelmi ügyek kihallgatásával, valamint telefonálás felügyeletével töltik.

Az adminisztráció ilyen mértékű alkalmazását a következőkkel indokolják. Egyrészt minden nevelőnek biztosítania kell magát, nehogy egy elítélt feljelthesse valamely szabály megsértése miatt. Másrészt, a felettesek így tudják ellenőrizni, hogy folyik-e ténylegesen munkavégzés.

Természetesen elfogadható: adminisztrációra valóban szükség van. Szükséges, hogy az alkalmazottak ellenőrizhetők legyenek, de nem minden áron, nem ilyen mértékben. Nem jó az a rendszer, amelyben a nevelők önvédelme kerül előtérbe a valódi nevelés rovására. Nem találom elfogadható érvenek, hogy a nevelést másként nem lehet kontrollálni. Az elítélt értékrendjének fejlődése valóban számonkérhetetlen egy, két, vagy három hónap alatt, de a vezető nevelő figyelemmel tudná kísérni, hogy a nevelő tartott-e foglalkozást.

Erre a problémára két egymást kiegészítő megoldást javaslom. Egyrészt asszisztensek foglalkoztatását, akik a nevelőktől átvállalhatnák az adminisztráció nagy részét. Elégséges volna a terápiás foglalkozásokról pár soros összefoglalót írniuk, ami nem jelentene napi fél-egy óránál nagyobb adminisztrációs terhet. Az asszisztens végezhetné többek között a levélosztást, a csomagok adatrögzítését, az engedélykérelmek gépbe vitelét, a számítógépes telefon engedélyezés megvalósítását.

A másik megoldási javaslatom, ami csak enyhít a problémán, a számítógépes hálózat racionalizálása és annak folyamatos, ésszerű fejlesztése. A két módszer együttes alkalmazása egyértelműen nagy lendületet hozhatna a nevelésre fordítható idő növelésében. Ezek többletköltséget rónának ugyan az intézetekre, de a hatékonyság szempontjait azok elé kellene állítani.

A büntetés-végrehajtási intézetek kiemelt feladata az elítéltek nevelése, aminek nem a fogvatartottak megváltoztatására, átnevelésére kell irányulnia, hanem a társadalomban általánosan elfogadott értékek átadására. A fogvatartott korábban ismertett foglalkoztatása

mindenképpen hasznos, de a cél eléréséhez nem elegendő. Fontos foglalkoztatni őket, de *foglalkozni* is kell velük.

A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló törvénytervezet nem használja a nevelés szót, mint a szabadságvesztés célja elérésének eszközét. A bv. kódexben meghatározott foglalkozásokat azonban kiegészíti a szabadulás utáni életre felkészítő programokban való részvétel lehetőségével, személyiségfejlesztő programok igényével, ezen felül kötelezővé teszi egyéni és csoportos foglalkozások, valamint különféle – intézetben belüli, illetve intézetben kívüli – programok szervezését. A szabályok nagyon biztatók, azok betartása azonban csak a problémák felszámolásával érhető el. „A magas elítéltszám, a rövid idő, a kevés nevelő, az elhelyezések módja, zsúfoltság, a feltételek hiánya, munkahely nem teszi lehetővé az elméletben még oly jól kidolgozott hipotézisek megvalósulását.”²⁹ Amíg ezen objektív tényezőkben, – amit a nevelők adminisztrációs terheivel még kiegészítenék – változás nem következik be, addig az egyéni és a csoportos foglalkozások színvonala egyáltalán nem biztosított, az új törvény bevezetése ellenére sem.

A törvénytervezet lehetőséget nyújt arra, hogy a programok biztosítása érdekében a bv. intézetek különféle szervezeteket (börtönmissziók, karitatív szervezetek, közművelődési, oktatási, sportszervezetek, alapítványok, stb.) és magánszemélyeket vonjanak be. Erre együttműködési megállapodás keretében a bv. kódex alapján is volt lehetőség.

Az egyetemeken, főiskolákon hallgató diákok, mint kortárssegítőként hatékony szerepet tudnának vállalni a hiányzó programok pótlásában. A szakkörök, a szabadidő hasznos eltöltése, a csoportos foglalkozások, valamint a szabadításra felkészítő programok azok, amelyekben a kortárssegítők hathatós segítséget nyújthatnának a nevelői munka kiegészítésével. Dolgozatom következő fejezetében két programlehetőséget vázolok fel.

IV. Kortárssegítés a büntetés-végrehajtási intézetekben

A kortárssegítés általános előnyeinek túl két további szempontot kell vizsgálnunk.

A bv. intézetbe látogató egyetemisták, főiskolások akár tanórát tartanak, akár kisebb csoportban a fiatalokat foglalkoztató témákról beszélgetnek, *pozitív példát* mutathatnak az elítélteknek. A bentlévők olyan emberek véleményét hallgathatják meg, akik más családi háttérrel, iskolai végzettséggel rendelkeznek, akikkel egyébként vélhetően nem kerülnének kapcsolatba, és akiknek elmondhatják, hogy mit gondolnak a felmerülő kérdésekről.

A *börtön káros hatásainak enyhítésében*, többek között az első fejezetben már tárgyalt állati ösztönök eluralkodásának csökkentésében is szerepe lehet a külvilágból érkező kortársak jelenlétének. Ez a kezdeményezés összefügg a szabadságvesztés-büntetés alapelveinek egyikével, a nyitottság elvével. Ennek értelmében a szabadságelvönással együtt járó ismert káros következményeket, illetve a személyiség negatív fejlődését előidéző mellékhatásokat ellensúlyozni kell, hiszen a társadalom érdeke a szabad életre alkalmas elítéltek kibocsátása.”³⁰ A törvény a nyitottság elve alapján jogot biztosít az elítélteknek, hogy levelezzen, havonta látogatókat fogadjon, csomagot vegyen át, sajtóterméket, könyvet rendeljen, rádiót hallgasson, televíziót nézzen, valamint telefonáljon. Ezt egészítik ki a nagyon szűk körben alkalmazott lehetőségek: a külső munkavégzés, a rövid távú eltávozás és a kimaradás. A felsorolt jogokat ki kellene egészíteni a bv. intézetek biztonsági szabályainak megfelelő, mégis nyitottabb működéssel, amely kortárssegítők által végzett önkéntes munkát tenne lehetővé.

Az alábbi fejezetben két, a bv. intézetekben megvalósítható szabadidős programot ismertetek: a Street Law-t és a Fiataloktól Fiataloknak programot.

²⁹ Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog, Dialóg – Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1999. 270. old.

³⁰ Büntetés-végrehajtási jog, Rejtjel Kiadó, Budapest 2003. 72. old alapján.

4.1 Street Law program

A Jogklinika és Street Law Oktatási és Kutatási Alapítvány 1999-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán indította be Street Law programját, amelynek mottója: „Beszéljünk a jogról közérthetően!”.

A program a kortárssegítés egy speciális válfaja. Ugyan szakmai háttérrel rendelkező egyetemisták végzik a munkát, de célja más, mint a korábban tárgyalt kortárssegítési típusoknak. Az önkéntesek nem a személyes kapcsolatra, egy probléma együttes megoldására törekednek, hanem a tanulók életében esetlegesen kialakuló, joggal összefüggő konfliktushelyzetre készítik fel. A program célja, hogy a tanulók elsajátítsák a legfontosabb jogi kifejezéseket, egy-egy téma jogszabályi háttérét. A Street Law program beindítása óta évről évre több helyen folyik az oktatás: a 2004/2005-ös tanévben tíz középiskolában, az I. számú Fiúnevelő Intézetben, valamint a Kalyi Jag Roma Nemzetiségi és Számítástechnikai Szakiskolában.

Működésének öt éve alatt a tananyag többé-kevésbé kiforrott, így a tanításban résztvevők írásos óravázlatot kapnak az egyes órákon elvégzendő feladatokkal, azok céljaival. Az alábbiakban a Jogklinika és Street Law Oktatási és Kutatási Alapítvány által készített tanári kézikönyv³¹ felhasználásával röviden bemutatom a tananyagot, kiemelve néhány óra módszerét és a feladatok típusait.

Az első félévben kerül sor az alapvető jogi és emberi-jogi ismeretek elsajátítására, közöttük a jog funkciójának, a normák és a jogforrások szerepének megismerésére, jó szabály és rossz szabály megkülönböztetésére, emberi jogok bevezetésére az Alkotmány és nemzetközi dokumentumok alapján. Ezen felül az élethez való joggal kapcsolatban szóba kerül az eutanázia, a halálbüntetés, az abortusz, a diákjogok, illetve a diszkrimináció tilalma.

A második félévben az oktatók választhatnak az emberi jogok a gyakorlatban és a gyakorlati jog témakörök közül. Előbbivel kapcsolatban szóba kerülnek a kényszerintézkedések és a nem korlátozható jogok, a büntetőjog és az áldozatvédelem, jogok a büntetőeljárásban, a gyülekezési jog, személyiségi jogok, a szólás és a véleménynyilvánítás szabadsága, a családon belüli erőszak, a betegjogok. A gyakorlati jogok témaköre érinti a munkajogot, a vállalkozással kapcsolatos jogokat, a rokontartás szabályait, a drogjogot, a fogyasztóvédelmet, a polgári jogi szerződést, a felelősségtant, a választójogot és az Európai Unióval kapcsolatos szabályokat. Az órákon használt módszerek a csoportmunka, a vita, a csoportos esetfeldolgozás és megbeszélés, a játéktárgyalás.

A Street Law program bv. intézetekben történő megvalósítása kézenfekvő volna. A fogvatartottak különösen érdeklődőek a büntetőterületek iránt. A tananyagból az alábbi, számukra meghatározó jelentőségű témákat emelném ki:

Kényszerintézkedések és nem korlátozható jogok című órának az első felében interaktív módon zajlik a tanulók megismertetése a kényszerintézkedésekkel, azok szükségességével, valamint alkalmazásukra jogosult szervekkel. A alapozó feladatok után három csoportot alakítanak a résztvevők, akiknek a szerepkiosztást követően egy-egy esetet kell eljátszaniuk, amelyek mindegyikben másfajta jogsértés következik be a kényszerintézkedések alkalmazása kapcsán. Végezetül a megsértett szabadságjogokról és az igénybe vehető jogorvoslatokról kell néhány szót ejteni.

Bevezetés a büntetőjogba című órán a munka szintén kis csoportokban folyik. Minden csoport kap három olyan esetet, amely valamilyen bűncselekményt tartalmaz. Első körben, úgy kell befejezniük a történetet, mintha nem volna sem büntetőjog, sem rendőrség. A második körben a büntető törvénykönyv létezésének tudatában kell megírniuk az esetek végét. Átbeszélésük után újabb eseteket kapnak, amelyekről el kell döntenieik, hogy

³¹Beszéljünk a jogról közérthetően, hogy ne csak a jogászok értsék... Tanári kézikönyv a Street Law oktatásához Szerkesztette: Kövér Ágnes, Budapest, 2000. I. kötet, 2004. II. kötet

bűncselekmény valósult-e meg, vagy sem, majd rangsorba kell állítaniuk a cselekményeket súlyosságuk foka szerint. Az óra végén egy kvízzjáték segítségével összegyűjtjük a büntetendőséget és a büntetendőséget kizáró okokat.

Bevezetés a büntetőeljárás jogban óra az alapfogalmak átbeszélésével kezdődik, majd több, a büntetőeljárás joggal kapcsolatos jogsértést tartalmazó, külföldön játszódó esetet kapnak. Feladatuk, hogy összegyűjtsék a rendőrség, bíróság hibáit. Fontos velük tudatosítani a jogvédő nemzetközi szervek létét, hogy kihez fordulhatnak a sértettek egy hasonló ügyben. Az órát büntetőeljárás-jogi activity zárja.

A Street Law oktatásban 2004 őszétől kezdve veszek részt: az I. számú Fiúnevelő Intézetben tanítok. Tapasztalataim meggyőztek arról, hogy e program bv. intézetekben is hatékonyan működhetne akár tanóra keretében, akár szabadidős elfoglaltságként. A foglalkozás a tananyag elsajátítása mellett teret nyújt a gondolkodásra, a vitatkozásra. A tanulók lelkesedését jól példázza az alábbi eset.

Jogi normáról szóló órát tartottunk az I. számú Fiúnevelő Intézetben. A fiúk első feladata az volt, hogy a táblán alkossanak egy normaegyenest a nekik kiosztott normák (illem, divat, erkölcs, szokásjog, polgári jog, szabálysértés, vétség, büntett) fontossági sorrendben történő felragasztásával. Ezt követően egy reakcióegyenest is kellett készíteniük az előzőhöz hasonló módon (rosszallás, kinézés, erkölcsi megvetés, kiközösítés, kötelezés jogszerű magatartásra, államigazgatási eljárás, enyhébb büntetőjogi szankció, súlyosabb büntetőjogi szankció). A feladat alatt megbeszéltünk sok, a normákhoz és szankciókhoz kapcsolódó fogalmat, azok pontos elhatárolását. Ha valamit nem értettek, egy-egy életszerű példával magyaráztuk meg. Végül mindenki kapott két-három jogesetet, amit felolvastak, majd elmondták, hogy szerintük melyik normát sértették meg az adott esetben. Az eseteknek csak a feléig jutottunk el az óra végéig, olyan sok kérdés merült fel mindezzel kapcsolatban. A tanulók kifejezetten kérték, hogy a szünetben is folytatva az órát, fejezzük be az összes esetet.

4.2 Fialoktól Fialoknak program

A csoportos beszélgetés számos előnyét lehet felsorakoztatni, ezek közül kiemelendő, hogy felszínre hozza azokat a kérdéseket, amelyek a beszélgetésben résztvevőket foglalkoztatják, lehetőséget teremt arra, hogy kibeszéljék magukat és levezessék a feszültségeiket, személyiségépítő hatásuk van, továbbá fejlesztik a verbális kultúrát és a gondolkodási készséget, végül megtanítja a beszélgetőket a különböző vélemények tolerálására és a másik iránti figyelemre.³² Ezekről az előnyökről az iskolai osztályfőnöki órára felkészítő kézikönyvben olvashatunk. Felvetődik a kérdés, vajon a csoportos beszélgetésnek csak általános vagy középiskolai osztályközösségekben van-e helye, vagy ugyanezen előnyök elérhetőek bármely közösségben, illetve közösséget nem alkotó fiatalok csoportjában? Annak ellenére, hogy bv. intézetben személyesen nem találkoztam még aktívan működő csoportfoglalkozással (bár bízom benne, hogy vannak ilyenek), elképzelhetetlennek tartom, hogy ott a csoportos beszélgetésnek más hatásai lennének, vagy hogy haszontalanok volnának jellemük fejlesztéséhez.

Az elítéltek ritkán kerülnek olyan helyzetbe, amikor dönteniük kellene, vagy módjukban állna véleményüket kifejteni. A szabad életben ezen képességek hiánya hátrányosan érintheti őket. Emiatt elengedhetetlennek tartom, hogy a szabálykövető magatartás elvárása mellett (amely természetesen a börtönnek, mint totális intézménynek velejárója) a bv. intézetek biztosítsanak terepet az elítéltek számára erkölcsi kérdésekről való beszélgetéseknek.

³²Nevelési kézikönyv nem csak osztályfőnököknek. Szerkesztette: Szekszárdi Júlia, OKI Kiadó Dinasztia Tankönyvkiadó, 2001 293. old. alapján.

Fontos kiemelni, hogy az iskolában alkalmazott módszereket e speciális helyzetnek megfelelően kell átformálnunk, vagyis egy iskolai csoportfoglalkozás, óraterv egy az egyben nem vehető át. Az intézetben fogvatartottak nagy része nem járt középiskolába – többen legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt végeztek el – ugyanakkor a 16-20 éves korosztály élettapasztalata például szenvedélybetegségek, szexuális kapcsolatok, sőt a családalapítás területén messze meghaladja átlagos középiskolás kortársaikét. Ezeket a tényeket nem szabad a témák és a tárgyalás módjának megválasztásakor figyelmen kívül hagyni.

A Fiataloktól Fiataloknak program a kortárssegítés lehetőségeit kihasználva kívánja ezen foglalkozások hiányát pótolni. A következőkben vázolom a jövőben reményeim szerint beinduló program részleteit. Szilárd meggyőződésem, hogy ehhez a gyakorlati tapasztalatok elengedhetetlenek, ezért a pontos tematikát nem dolgozom ki, inkább egy ötletcsomagot állítok össze arról, hogy a csoportos beszélgetéseket kik, milyen felkészítés után, milyen módszerekkel és milyen témákat érintve vezetnék. Gondolataimat az osztályfőnököknek szóló kézikönyvekre³³ alapozom, amelyeket a speciális területnek megfelelően módosítottam. A Street Law programmal ellentétben nem rögzítjük pontosan a témákat és a beszélgetést elindító módszereket, azok kiválasztásakor tekintettel kell lenni a konkrét résztvevők személyiségére.

Az egyetemista és főiskolás önkéntesek speciális képzést kapnak a bv. intézetek működéséről, felépítéséről, pedagógiai módszerekről. Megbeszéljük az érintendő témákat, megtárgyaljuk, melyik órát hogyan érdemes bevezetni.

A csoportfoglalkozás alapja, hogy mindenki önszántából vegyen részt rajta. Alkalmazható a falújságon való hirdetés, illetve az önkéntesek személyesen tájékoztathatnak az egyes körletekben.

A Fiataloktól Fiataloknak program azokat a kérdéseket dolgozza fel, amelyek a legjobban foglalkoztatják a fogvatartottakat. Tapasztalataink alapján, a résztvevők igényei szerint, valamint a napi aktualitásokat is figyelembe véve ezek folyamatosan módosíthatók, kiegészíthetők. Az alábbi témák érintése azonban elengedhetetlen.

- Erkölcsi értékek (Mik ezek? Hogyan lehet megsérteni ezeket? Hogyan reagál megsértésükre a társadalom? Erkölcs és a törvények összevetése.)
- Jóvátétel (Milyen cselekményeket követtek el? Hogyan éreznék magukat, ha ők vagy családtagjuk lenne a sértett?)
- Belső értékek, külsőségek (Melyiket tartják fontosabbnak? Mi a véleményük a márkákról?)
- Kábítószer, alkohol, dohányzás, játékszenvedély (Mit tudnak róluk? Miért próbálják ki? Miért terjed a használatuk?)
- Kapcsolatok, család, barátság, szerelem, szexualitás
- Előítélet, a másság elfogadása, diszkrimináció

Fontos, hogy a fiatalok vitája álljon a középpontban, emellett a társalgásban a levezető is elmondja az álláspontját, sőt akár vitát is gerjeszthet a téma új aspektusainak említésével. Minél jobban megnyílnak a résztvevők, minél inkább beleélik magukat egy-egy szituációba, minél mélyebben mesélik el saját élettapasztalataikat, annál hatásosabb a foglalkozás. A csoportvezetőnek a normának megfelelő álláspontot kell képviselnie, ugyanakkor óvatosan kell az ellenkező véleményen lévőköt kritizálnia, nehogy elmenjen a kedvük a hozzászólástól. Egy-egy foglalkozás akkor sikeres, ha mind a résztvevőknek, mind az általános normáknak megfelelő közös álláspontot tudnak megfogalmazni a beszélgetés végén, illetve, ha a fiatalok az óra után is tovább gondolkodnak a témákról.

³³Nevelési kézikönyv nem csak osztályfőnököknek. Szerkesztette: Szekszárdi Júlia OKI Kiadó Dinasztia Tankönyvkiadó, 2001, Bácskai Júlia: Magánélettan 2. Raabe Klett Kiadó 2000., Fürstné dr. Kólyi Erzsébet: A pedagógus új típusú feladatai a modern iskolában, Flaccus Kiadó 1999.

A vitát elindító módszereket változatosan kell alkalmazni. Első alkalommal – a bemutatkozást követően – a résztvevők egy 10-15 különböző konfliktushelyzetet tartalmazó, feleletválasztós szituációs tesztet töltenek ki. Például:

Megtudod, hogy a szomszéd zárkában gyakran megerőszakolnak egy 16 éves, vékony elítéltet. Mit teszel?

A szituációkra írásban válaszolnak és véleményüket részletesen is kifejtethetik. Ezt követően röviden megbeszéljük, melyek azok a konfliktusok, amelyeknél a válaszadás a legnehezebb volt, és szívesen foglalkoznának a kérdéssel. A további foglalkozások tematikáját ez alapján állítjuk össze. Ezzel elkerülhető, hogy az esetleges rossz témaválasztás elvegye a kedvüket. A későbbiekben kerülhet sor az őket kevésbé foglalkoztató, de hasznos témák feldolgozására.

Más alkalmakkor a vitát asszociációs játékkal lehet kezdeni. A fiúknak ilyenkor egy-egy szóval (pl. barátság, erőszak, homoszexualitás) kapcsolatban kell leírniuk, hogy mi jut róla az eszükbe, majd közösen megbeszéljük válaszaikat. Egy-egy rövid novella, egy regényrészlet felolvasása, vagy filmrészlet megtekintése is alkalmas lehet gondolatébresztőnek. A sértetthez fűződő viszonyról, illetve a szenvedélybetegségekről szóló vitát érdemes valamilyen szituációval indítani.

Fontos, hogy a csoportfoglalkozást vezetők alaposan felkészüljenek a megtárgyalandó témából és legyenek kérdések a tarsolyukban, amelyekkel továbblendíthetik a beszélgetést.

Az órák végén elengedhetetlen a közösen megalkotott megoldások összefoglalása. Vannak olyan témák (kábitószer, családon belüli erőszak, jóvátétel), amelyek tárgyalásakor fontos a vonatkozó jogszabályok, illetve a tudományos álláspontok ismertetése is.

V. Az utógondozás

A bv. intézetekben lévő nevelés a társadalomba történő beilleszkedés elősegítésére irányul. A sikeres reintegrációhoz azonban az objektív körülményeknek, vagyis az elítéltek kinti életének stabilizálására is törekedni kell, hogy azok lehetőleg minél kevésbé álljanak a beilleszkedés útjába. A pártfogó felügyelők által végzett börtönpártfogolás, utógondozás, valamint a Fiatalkorúak Bv. Intézetében egyedülálló módon kialakult börtönbeli utógondozás elméletileg erre hivatott intézmények. Ezek részletes elemzésével foglalkozom az alábbi fejezetben, majd ezt a részt az intézmények hibáinak felsorakoztatásával zárom. A kortárssegítés egy fajtáját az elő-, illetve utógondozás területével összefüggésben is ki kell emelni, amire az ezt követő fejezetemben térek ki.

5.1 Az utógondozást végző pártfogók munkája, lehetőségei

Vókó György által végzett kutatás³⁴ kimutatta, hogy a visszaesők 69%-a a szabadulásától számított hat hónapon belül követte el újabb bűncselekményét. Ez felhívja a figyelmet a szabaduló elítéltek támogatásának jelentőségére különösen ebben az időszakban. A szabadulás szempontjából meghatározó jelentőségű, hogy a szabadulónak legyenek konkrét, számára elérhető, reális tervei, minél hamarabb munkába tudjon állni, legyen lakóhelye és az első napokra szükséges pénze. A szabadságvesztésből szabadult személy társadalomba történő beilleszkedését szubjektív és objektív szempontok nehezítik. Szubjektív ok lehet a börtönkörnyezet és a szabad élet közötti különbség okozta személyiségváltozás. Ezek között kell megemlíteni az önálló életviteli képesség csökkenését, a folyamatos külső irányításhoz

³⁴ Vókó György: Elmélkedés a pártfogó felügyeletről, Acta Criminalia I. Pécs 2004. 49. old.

való hozzácsokást. Objektív okok lehetnek a beilleszkedés anyagi feltételeinek, lakhelynek, munkahelynek a hiánya, illetve a szabadult elítélt megőrzöttségéből adódó hátrányok szintén jelentősen nehezítik a társadalomba történő beilleszkedést.³⁵

A szabadításra való felkészítést a korszerű végrehajtási elméletek szerint már a befogadáskor, amíg a szabadulás előkészítésének konkrét feladatait szabadulás előtt 5-6 hónappal kell elkezdni, hogy az elítélt szabadulásakor már rendelkezzen a kinti élet alapfeltételeivel (munkahely, lakhely, iratok). Ezt a feladatot az utógondozó végzi el.

A 2003. évi XIV. törvény óta kötelező a börtönpártfogolás keretében minden szabadulóval beszélni. Így ha az utógondozó megfelelő időt tud szánni egy-egy fogvatartottra, akkor kiderülhet, valójában mennyire vannak elrendezve szabadulása körülményei. A cél az, hogy akinek ténylegesen szüksége van támogatásra, ahhoz ez eljuthasson.

Az utógondozásnak szabadulás előtti és utáni szakaszát különböztetjük meg. A szabadulás előtti utógondozás (börtönpártfogolás) jelentősége, hogy a pártfogó utánajárjon az elítélt szabadulásával kapcsolatos problémáknak, segítsen a lehető legteljesebb mértékben felkészülnie kinti élete indító napjaira. Ez a tevékenység részint a bv. intézeten belül történik, amikor az utógondozó felveszi a kapcsolatot az elítélttel, aki beszámol neki helyzetéről, illetve részint bv. intézeten kívül, amikor az utógondozó megpróbál utánajárni néhány dolognak. A szabadulás utáni utógondozás esetében egy segítő, támogató lehetőségről van szó a már szabadultak részére, ha a szabad életükben valamilyen problémájuk akadna. Ebben az esetben a szabadultaknak a lakóhelye szerint illetékes utógondozóját kell felkeresnie a fogadónapján, és tőle kell segítséget kérnie.

5.1.1 Az utógondozói munka intézményi háttere

Az utógondozás és a pártfogó felügyelet feladatai közül a segítségnyújtás a társadalomba történő beilleszkedéshez és az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez megegyezik, amit a pártfogó felügyelet esetében egy ellenőrző feladatkör egészít ki. Mindkét esetben kérdéses azonban, hogyan valósítható meg a segítségnyújtás, milyen intézményi háttér áll mögöttük.

A jogszabályban meghatározott feladatok a tanácsadás mellett, a család felkészítésében merülnek ki. Ahhoz, hogy valakit az utógondozás, a pártfogó felügyelet visszatarthasson az újabb bűncselekmény elkövetésétől, kézzelfogható segítségre van szüksége. A tanácsadás hasznos, de önmagában nem elegendő. Az Igazságügyi Minisztérium által biztosított segélykeretből a feltételek megléte esetén személyenként évente egyszer, különös méltánylást érdemlő esetben legfeljebb kétszer-háromszor, 500-5000 forint közötti segély adható. A segélyben részesítés feltételei közé tartozik, hogy a munkába állás vagy kereső tevékenység a közeli időben nem várható, lakásgondjai megoldásához anyagi segítségre van szüksége, megélhetése szabadulása után nincs biztosítva stb.³⁶ Az említett problémák megoldására ez a pénz nem elegendő. Ennek ellenére az utógondozottak a legtöbb esetben segélyt kérnek. Amellett kérelmek megírásához, munkahelykeresésben is kérnek segítséget. A lakhatással és a munkáltatással kapcsolatos problémák megoldására sem az utógondozásnak, sem a pártfogó felügyeletnek nincs infrastruktúrája. Ennek hiányában csak kapcsolataikat kihasználva civil szervezetek, illetve más állami intézmények felkeresését tanácsolják a szabadulóknak, amelyek elérhetőségéről egy listát tudnak felajánlani nekik.³⁷ A pártfogó felügyeletnek saját intézményrendszerrel kellene felállítania, amelyben pártfogói szállásokat tudnának biztosítani

³⁵Lőrincz József - Kabódi Csaba: A szabdságvesztés-büntetés végrehajtásának hatásrendszere Gönczöl-Korinek-Lévai Kriminológiai ismeretek bűnözés bűnözéskontroll, 1999. 365.old.

³⁶Vókó György: Törvényességi vizsgálat Pártfogó felügyelet és utógondozás Börtönügyi Szemle 2000.1. 42. old.

³⁷Tóth Erika, BSz 2000.4.37. old., Illés Tiborné, BSz 1999.2. 73. old., Dr. Vókó György Acta Criminalia I. 2004. Pécs 58. old alapján

azoknak a szabadulóknak, akiknek nincs lakhatási lehetőségük, amelyben szociális munkások próbálnának segíteni nekik a szálláskeresésben.

Hamarosan elkezdik kiépíteni Budapesten a pártfogói foglalkoztatót, amelyekben foglalkozásokat, képzéseket, önismereti tréningeket, csoportos tanácsadó tevékenységet fognak biztosítani a pártfogoltak számára.³⁸ Hasonló lehetőségeket kellene biztosítani a bv. intézetekben is, hogy a bent lévők a szakmaszerzésen kívül, képességeket is szerezhessenek az elhelyezkedéshez.

Az utógondozás fontos szerepet tölthetne be a bűnmegelőzés területén. A hatékonyság feltételei, hogy minden elítélt ismerje annak lehetőségeit, a kapcsolatfelvétel időben történjen, lehetőleg ugyanaz a személy végezze a szabadulás előtti utógondozást és a szabadulás utánit, vagy ennek hiányában a két börtönpártfogoló a személyhez kapcsolódó alapvető információkat át tudja adni. A hatékony utógondozáshoz fontos továbbá a megfelelő intézményrendszer kialakítása, illetve az, hogy egy utógondozó csak annyi emberrel foglalkozzon, amennyivel a rendszeres kapcsolattartás megoldható.

5.2 Utógondozás a Fiatalkorúak Bv. Intézetében

Tökölön a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében az országban egyedülálló utógondozói státust hoztak létre 1994-ben, amely az úgynevezett Közművelődési Csoportba tartozik. E csoport feladata az iskolai oktatás, szakképzések, szakkörök szervezése, sportfoglalkozások tartása, könyvtárhasználat biztosítása. Ezt egészíti ki a kezdetben kettő, jelenleg egy fő által végzett utógondozás. A fluktuáció jelentős e munkakörben.

Az utógondozói státus kialakításának célja kettős volt. Egyrészt az 1979. évi 11. tvr. a bv. intézet hatáskörébe utalta a szabadításra való felkészítést, amelyre főleg a nevelők hivatottak. Elméletileg e feladatokat minden nevelőnek külön-külön kell ellátnia, leszámítva a Fiatalkorúak Bv. Intézetét, ahol ezt az utógondozók feladatkörébe helyezték, ezzel biztosítva az intézeten kívüli szervekkel való jó kapcsolat kialakításának lehetőségét.

Másrészt a 17/2003. (VI.24) IM rendelet meghatározza a börtönpártfogolás intézményét, amelyet a szabadlábba helyezés előtt legalább hat hónappal meg kell kezdeni.

Az intézeten belüli utógondozás következtében a Pest megyei pártfogóktól börtönpártfogolást végző pártfogó felügyelő nem látogat ki a tököli intézetbe, és ott fogadóórát nem tart. Az utógondozó csoport felállásakor Tökölön egyáltalán nem működött a pártfogó felügyelők bv. intézeten belüli utógondozó tevékenysége, illetve az első fejezetben kifejtett okok alapján a nevelők által végzett szabadításra felkészítés sem közelítette meg a minimálisan elvárható szintet.

Az utógondozók már a befogadáskor beszélnek minden fiatalkorú elítélttel és felhívják figyelmüket, mely területeken tudnak segítséget nyújtani nekik. Kezdetben, amíg ketten dolgoztak e munkakörben, ezt a befogadó csoportfoglalkozásokon végezték el, ahol megpróbálták kiszűrni a problémás fiatalkorú fogvatartottakat, ismertették az oktatás, képzés lehetőségeit.³⁹ Ez jelenleg személyes felkeresés formájában zajlik, ahol az utógondozó pár perc alatt ismerteti tevékenységi körét és hívja fel a fiatalkorú figyelmét a segítségkérésre.

Az utógondozásban való részvétel önkéntes. Az elítélt segítségkérési szándékát írásban közli nevelőjével, aki a kérelmet továbbítja az utógondozónak, az utógondozó pedig felkeresi a segítségre szoruló fogvatartottat. A kérelmezők száma nem olyan jelentős, így az egyetlen utógondozó minden hozzáfordulóval kapcsolatban tud intézkedni. Egyébként nagy elítéltszám mellett nem lehetne a feladatokat teljesíteni.

³⁸Dr. Hatvani Erzsébet: A megreformált pártfogó felügyelői szolgálat infrastruktúrája - a működés lehetőségei és nehézségei Acta Criminalia I. 2004. Pécs 13. old. alapján

³⁹Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete Tököl, 2002. Belső kiadvány

A problémák, amelyekkel kapcsolatban a fogvatartottak az utógondozóhoz fordulnak, jellemzően a munkahelykereséssel, tanulmányokkal kapcsolatos kérelmekkel, családi kapcsolattartás elősegítésével, gyermek saját névre vételével függenek össze, állami neveltek esetében az esetlegesen az intézetben maradt holmijaik utána küldésével kapcsolatban kérnek segítséget. Az utógondozó telefonon vagy levélben keresi meg az illetékes személyt. Az írásos dokumentumok másolatát minden esetben az irattárban meg kell őrizni.

Korábban a szabadulás előtt álló elítéltek részére szabadulásra felkészítő csoportfoglalkozásokat tartottak, derül ki az intézet belső kiadványából. Itt megismertették a fogvatartottakat a munkaügyi központok által nyújtott lehetőségekkel, igényelhető támogatásokkal. Megtanították őket kérelmeket, önéletrajzot írni, formanyomtatványokat kitölteni, tájékoztatták őket a pártfogó felügyelettel kapcsolatos magatartási szabályokról.

Jelenleg ez a foglalkozás sem működik. Mindkét csoportos munka célravezető lehetne, és jól kiegészíthetné a nevelő munkáját, oly módon, hogy kifejezetten azon fogvatartottak vennének benne részt, akik speciális helyzetben vannak (vagy éppen most jöttek vagy készülnek a szabadulásukra). Ezen csoportfoglalkozások vezetését újra az utógondozó feladatai közé kellene helyezni Tökölön.

5.2.1 A börtönbeli utógondozás előnyei

A börtönbeli utógondozás alapgondolata arra vezethető vissza, hogy hathatós segítséget típusproblémák esetében akkor lehet adni, ha a segítséget adó személy jó kapcsolatban áll azokkal, akikhez fordulnia kell. Tudja, milyen esetben kit kell megkeresni, az eljárása hogyan lesz a leginkább célravezető. Fontos, hogy kapcsolatban álljon hajléktalanszállókkal, munkaügyi központokkal, ismerje a szociális segélyek típusait, kérelmezésük módját. A szabadulásra való felkészítést, segítségnyújtást eredményesebben lehet megvalósítani ezen ismeretek birtokában. A nevelőktől nem lehet elvárni, hogy az adminisztráción, és a nevelés jó működése esetén az egyéni és csoportos foglalkozásokon felül folyamatos kapcsolatot tartsanak kinti intézményekkel, illetve hogy az esetleges változásokat figyelemmel kísérjék. Ezen tudásanyag, kapcsolatok megszerzése, azok folyamatos bővítése, frissítése azonban elvárható egy kifejezetten ezzel megbízott személytől. Hasznos ezért, ha a bv. intézetben belül van egy-két személy, aki a szabadulásra való felkészítés ezen részét el tudja végezni, a nevelőket ez alól képes mentesíteni. Olyan foglalkozások szervezése tartozna még az utógondozók feladatai közé (ehhez mindenképpen legalább 2 főre volna szükség), amelyeken gyakorlati módszereket tanítanának meg az egy-két hónapon belül szabaduló fogvatartottnak. Ennek keretében közösen átnéznék az aktuális munkalehetőségeket, milyen álláslehetőséget és milyen végzettségű embereknek kínálnak megyei szinten a munkaügyi központok. Ez két okból volna hasznos. Egyrészt a fogvatartottak előre felmérhetnék, hogy az ő végzettségükkel milyen munkalehetőségre számíthatnak. Másrészt, ha az utolsó bent töltendő napjaiban az elítélt találna olyan állásajánlatot, amely számára megfelelő, felvehetné a kapcsolatot a kinti munkáltatóval és megegyezhetnének az állásban, a kiszabadulását követő héten pedig megkezdhetné a munkát. Mindez megvalósítható volna a munkaügyi központokkal való folyamatos kapcsolattartással. A munkán kívül a szállásszerzés is célja lehetne egy ilyen típusú foglalkozásnak, így a fogvatartottnak szabadulása után már nem kell ezekről gondoskodnia. A foglalkozást az iskola egy termében lehetne tartani délutánonként, ahol telefonkészülék, naponta friss hirdetési újság, internetről már letöltött és kinyomtatott álláslista segítené munkakeresésüket. Sajnos, ilyen feltételek még nem állnak a fogvatartottak rendelkezésére, annak ellenére, hogy a bv. kódex hasonló lehetőségek biztosítását, ha nem is ennyire konkrétan, de előírja.⁴⁰

⁴⁰1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról:114.§(1), 114/A.§(1)

Másodsorban, ami a börtönbeli utógondozás eredményességére utal, az a "Tájékoztató füzet szabadulás előtt álló fogvatartottak részére". Ebben a kis füzetben a szabadulással kapcsolatos legfontosabb információk találhatóak, úgy mint a pártfogó felügyelet szabályai, hivatalainak címe, szociális segélyek fajtái, jogosultságuk feltételei, munkával kapcsolatos elengedhetetlen ismeretek, hajléktalanokat segítő szervezetek. Ebből a tájékoztatóból minden szabadulásra készülő elítélt kap egy példányt. Ez segítséget nyújthat nekik, mert nagyon hasznos adatokat tartalmaz, amennyiben a fogvatartott figyelmesen átolvassa azt. Apró problémája a kiadványnak az, hogy sok esetben nehéz meghatározott információkat annyira "lebutítva" megfogalmazni, hogy az megtartsa eredeti értelmét, de mindemellett befogadható is legyen az olvasó számára. Nem szabad elfelejteni, hogy a börtönben lévő elítéltek több mint 50%-ának nyolc általános iskolai vagy annál alacsonyabb a végzettsége. A füzet nagyon hasznos, csak kiosztása előtt segíteni kellene az értelmezésében, erre is a felkészítő csoport volna a megfelelő fórum.

5.2.2 A börtönbeli utógondozás hátrányai, hiányosságai

Ahogy korábban már kifejtettem, az utógondozók esetében probléma a létszámhiány. A Tökölön elhelyezett 664 elítélt mellett legalább két-három személynek kellene végeznie ezt a feladatot ahhoz, hogy az az elvárásoknak teljes mértékben megfelelhessen.

Természetesen a főlöszleges adminisztráció alól nem mentesül az utógondozó sem. Kötelessége lefűzni az elkűldött leveleket, ami megkönnyíti a későbbi visszakeresést. Egy levél három különbözű helyen történű nyilvántartása, ahogy a jelenlegi szabályok azt az utógondozónak előírják, azonban teljes mértékben indokolatlan.

Probléma ezen kívül, hogy az utógondozó csak levélben vagy telefonon keresztül intézkedhet, nem veheti fel a kapcsolatot közvetlenül valamely elítélt családtagjával. Ez főleg azért jelentűs kérdés, mert a börtönpártfogolást végzű pártfogó felűgyelű személyesen felkeresheti az elítélt családját, ha azt szűksűgesnek íteli meg. Tehát elméletileg a börtönbeli utógondozó átveszi a pártfogó feladattát, emiatt a pártfogó nem jár ki Tökölre, a börtönbeli utógondozó mégsem kap mindenben a börtönön kívül is tevékenykedű börtönpártfogolűval azonos hatáskűrt. Számtalan esetben a levélben folytatott ügyintézűs nem megfelelű, vagy lassűnak bizonyul.

A börtönbeli utógondozó utánkűvetést akkor sem végezhet, ha a szabadult igényli a további segítsűget. Minden esetben a börtönben végzi munkáját, nem tart fogadűnapot azon kívül. Ezért az utógondozó elnevezűs helyett, a szabadulásra felkészűtű találűbb volna. Ezzel ellentétben a pártfogó felűgyelű végezhet utánkűvetést.

Az utógondozás, illetve a pártfogó felűgyelet hatékonyabban működhetne, ha a benti börtönpártfogolást ugyanaz a személy végezhetnű, mint aki az elítélttel majd kint foglalkozik, aki egyűttműködne az elítélt nevelűjével. Feltetele ennek, hogy az ítélet letűltése esetében valóban törekedjenek a lakűhelyhez minél közelebb esű intézet kijelűlésére.

A társadalomba való visszaillesztést elősegűtenű, ha az elítélt és nevelűje között bizalmi viszony alakulna ki. A nevelű az elítélt szabadulásával kapcsolatban fennállű nehűzsűgek fokához mérten értesűtenű vagy a börtönpártfogolást végzű utógondozűt, vagy a kortárssegűtűket, vagy szabadításra felkészűtű csoportba küldenű, ahol a korábban kifejtett foglalkozásokon vehetne részt. Ezeket párhuzamosan egészűtenű ki egy enyhűtett rezsim, amelybe az elítélt magatartásától, bűncselekműnyétűl függűen kerűlhetne, és ahol lehetűsűge adűdna alkalmanként a bv. intézet elhagyására. Az enyhűtett végrehajtási szabályok kibűvűtett alkalmazását hasznosnak és a szabadságvessűtűs-bűntetés céljának eléréséhez mindenkűppen szűksűgesnek tartom.

VI. A kortárssegítés szerepe az utógondozás területén: a Pártfogó Csoport

Amíg a börtönbeli nevelés, a börtönpártfogolás, az utógondozás nem működik a kívánt hatásokkal, addig elengedhetetlen egy segítő társaság létrehozása, amely aktívan működhetne közre a hiányosságok pótlásában. A jövőben pedig a korábban felvázoltak alapján egészíthetné ki a büntetés-végrehajtásban megjelenő, a társadalomba való beilleszkedés elősegítésére irányuló törekvéseket.

A 2003/2004-es tanévben Horváth Saroltával együtt, Kerecsi Klára, a Kriminológiai Tanszék akkori megbízott tanszékvezetője jóváhagyásával és támogatásával beindítottuk a Pártfogó Csoport programot az Eötvös Loránd Tudományegyetem Allam- és Jogtudományi Karán. A csoport célja egy-egy fiatalkorú vagy fiatal felnőtt elítélt egyetemi hallgatók általi börtönpártfogolása, utógondozása. A program ötletét húsz évvel ezelőtti börtönnaplók olvasása adta, ugyanis 1969 és 1982 között Vigh József, Gönczöl Katalin, később Tauber István szervezésében működött hasonló program.

Az alábbi fejezet első felében értékelem a tavalyi programot, egyrészt saját tapasztalataim és meglátásaim alapján, másrészt egy általam szerkesztett, a munkában résztvevők véleményét összegezni hivatott kérdőív segítségével, amelyet a 16 utógondozást végző hallgatóból 14 töltött ki. Ennek a résznek kiemelt jelentőséget tulajdonítok, mivel határozott álláspontom, hogy a megfelelő értékelés nagyban hozzájárul egy program fejlődéséhez. A fejezet második része a tanulságok levonásával és a tapasztalatok alapján megvalósíthatónak gondolt program rövid leírásával foglalkozik.

6.1 A Pártfogó Csoport első éves működésének értékelése

A Pártfogó Csoport 2003 szeptemberében kezdte meg működését, amelyet csaknem fél éves előkészítő munka előzött meg.

Első lépésként elolvastunk körülbelül 20-30 börtönnaplót. A tapasztalatokat összegyűjtve terveztük el, milyen változtatásokat hajtunk végre. Ezek között mindenképpen meg kell említeni a felkészítő tréninget, a heti esetmegbeszélő órákat, illetve szociális munkás, szociálpolitikus, pszichológus-hallgatók bevonását a jogászhallgatók mellett. Nagy bizonytalanságot okozott számunkra, hogy a húsz évvel ezelőtti problémák sok tekintetben módosultak. Akkoriban nem jelentett akkora gondot munkalehetőséget találni és szállást biztosítani, nem volt még jelentős a kábítószer probléma.

Az előkészítés második lépésjében alaposabban megismertük az intézményeket. Hathetes kötelező gyakorlatomat a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében, Tökölön végeztem, ahol sikerült néhány támogatót találnom a Pártfogó Csoportnak, és az Intézet igazgató-helyettesével megbeszélnem a részleteket. Horváth Sarolta az Aszódi Javítóintézet igazgatójával épített ki együttműködő kapcsolatot.

A Pártfogó Csoport tevékenységi köre kezdetben még nagyon képlékenynek bizonyult, hiszen senkinek nem volt gyakorlati tapasztalata. Elméleti ismereteinket a börtönbeli életéről, a nevelésről Kerecsi Klára támogatása egészítette ki.

Az előkészítő tevékenységeket követően plakátokon hirdettük meg a programot jogász-, pszichológus-, szociális munkás- és szociálpolitikus-hallgatók számára. Célunk volt, hogy az utógondozó munkát végző párokat lehetőség szerint különböző szakon tanuló hallgatók alkossák. Hirdetésünkre tizenketten jelentkeztek. Október elején egy kétnapos összeszoktató és szakmai felkészítő tréninget tartottunk, egy meghívott pszichológus segítségével. Sajnos további nyolc hallgató csak ezután csatlakozott, ami kétségkívül hátrányosan befolyásolta a munkát. Egyrészt az év folyamán a programból kimaradt négy fő közül három a később

jövők közül került ki. Másrészről a tréning jó alapot biztosít a társaság tagjai közötti bizalmi kapcsolat kialakulásához, amely a későbbi esetmegbeszélő csoportokon előkerülő problémák mélységét meghatározhatja.

A tréninget további másfél hónap felkészítés követte, amely nagy részét a párok kiválasztása tette ki. A munkát párban érdemes végezni, mivel az utógondozás folyamán felmerülő váratlan és nehéz helyzetekben jó, ha a hallgatók támogatják egymást, tudásuk összeadódik, több nézőpontból vizsgálhatják esetüket. Ha a pár egyik tagja nem ér rá, egy ideig a másik fél fenn tudja tartani a kapcsolatot, azaz ketten könnyebben biztosítják a rendszeres látogatást. A párban végzett munka nem kötelező azok számára, akik már korábbi években utógondoztak, bár a hallgatói visszajelzések egyöntetűen azt igazolják, hogy a tagok szívesebben dolgoznak párban.

A 7. kérdésre (Szerinted milyen közös programokra lett volna még szükség?) adott válaszok azt mutatják, hogy a jövőben nagyobb hangsúlyt kell fektetni a szakmai programokra. Többen írták, hogy börtönpszichológust, nevelőt, pártfogót, illetve elméleti szakembereket szívesen meghallgatnának a témával kapcsolatban, és az is felmerült, hogy több börtönlátogatásra volna szükség. A szakmai felkészítést azonban nem fontos az első egy hónapba besűríteni, azt a börtönpártfogolás megkezdését követően is folytatni kell. Különösen jól működne, ha a felkészítés egy részét – a pártfogoltakat már ismerve – problémacentrikusan oldhatnánk meg.

November elején velem együtt 17 hallgató vette fel a kapcsolatot három tököli elítélttel és hat aszódi növendékkel, akik 2004 januárja és márciusa között szabadultak. A központi számítógépes hálózat segítségével választottuk ki őket, és az első beszélgetés alkalmával kérdeztük meg tőlük, hogy kívánnak-e élni a lehetőséggel. Jobb lett volna, ha ehelyett a leendő pártfogoltak kerestek volna fel minket a problémájukkal. A jövőben ennek elérésére fogunk törekedni.

A pártfogolttal való találkozók száma meghatározó jelentőségű. A kapcsolatot négy-öt hónappal a szabadulás előtt érdemes felvenni. Tapasztalataink szerint az első beszélgetések alatt a kliens nem fogadja bizalmába a hallgatókat, annak ellenére sem, hogy korban közelebb állnak hozzá, mint nevelői. Sajnos egyik pár sem tudta az idejét úgy beosztani, hogy az általam szükségesnek vélt kétheti rendszerességgel tudjanak lejárni pártfogoltjaikhoz, ami már eleve aláásta az utógondozás sikerét. A gyakoriság mellett a rendszeresség és kiszámíthatóság is lényeges lett volna a szorosabb együttműködés kialakításához.

A hallgatókkal kéthetente szemináriumokon beszéltek meg, hogy mit éreznek, és milyen segítséget igényelnek az ügyel kapcsolatban. Az ezekről a foglalkozásokról alkotott véleményeikből idézek néhányat.

„Segítettek a többiek abban, hogy >>kiszálljak kicsit<<, felülről, kívülről nézzem az esetet.”

„Ha valamit nem tudtam, hogyan csináljak, akkor megkérdeztem a csoporttól, ők mit tennének a helyemben.”

Az utógondozással kapcsolatban felmerült, lelkileg nehezen feldolgozható gondjaik megoldásában a tököli csoportnak kéthetente szupervízió segített. Ez nem elengedhetetlen része a programnak, helyette egyéni szupervízió lett volna hasznosabb. Feltétlenül szükséges azonban, hogy a csoport mögött álljon egy szupervízor, mert a segítők lelkileg semmiképpen nem sérülhetnek a munka folyamán.

A szabadulásra való előkészítéssel a 27. (Felvettétek a kapcsolatot a pártfogoltatok valamelyik családtagjával?) és a 31. (Volt olyan intézmény, amelyikkel felvettétek a kapcsolatot?) kérdés foglalkozott. Egyetlen pár keresett fel több intézményt is, míg hat pár semmilyen sem, négy pedig a családdal egyáltalán nem vette fel a kapcsolatot. Az utógondozás csak akkor lehet sikeres, ha a szabadulás kellően elő van készítve. Ehhez hozzátartozik a család álláspontjának ismerete is, az ő bizalmuk elnyerése garancia lehet az

együtműködésre a kortárssegítők, a szülők és a pártfogolt között. Együtt könnyebb előrelépni. Szintén elengedhetetlen a kapcsolatfelvétel bizonyos intézményekkel. Nem szabad megfeledkezni róla, hogy a kortárssegítők jelentik a hidat a pártfogoltak és a szakemberek között.

Sajnos a támogatás a legtöbb pár esetében a bv. intézetbeli kapcsolattartásra zsugorodott, ami azt mutatja, hogy nem alakult ki megfelelő kapcsolat a kortárssegítők és klienseik között. A kilenc pár közül összesen öt találkozott később is pártfogoltjával, egyetlen pár akadt, aki egynél többször.

A kérdőív 43. kérdése foglalkozott azzal, hogy sikeresnek érezték-e a munkájukat a hallgatók. Egyetlen segítő sem érezte a munkáját sikeresnek, hatan sikertelennek, nyolcan pedig félig sikeresnek, félig sikertelennek értékelték. A sikertelenséget a kapcsolat korai megszakadásában látták.

Azt biztosan tudhatjuk, hogy a hallgatók nagyon sokat profitálnak a programból. A kortárssegítésben rejülő általános előnyök, a tapasztalatgyűjtés, a közösségbe tartozás, az önálló cselekvés megtanulása mellett a Pártfogó Csoport tagjai megismerhették egy bv. intézet működését, képet kaphattak az ezzel kapcsolatos jogszabályok gyakorlati megvalósulásáról és a börtönből szabadultak rendelkezésére álló intézményi háttérrel. Ezek mind olyan ismeretek, képességek, amelyeket egy egyetemi hallgató az iskolapadban nem tud megszerezni.

6.2 A Pártfogó Csoport ideális működése

A tavalyi év tapasztalatainak kifejtését követően ebben a fejezetben a program jövőbeli lehetőségeire térek ki.

A Pártfogó Csoport működésének az első és legfontosabb kritériuma, hogy legyenek olyan elítéltek, növendékek, akik szeretnék, hogy segítők foglalkozzanak velük. Ehhez a szóba jövő intézményekkel együtműködési megállapodást szükséges kötni. A megállapodás megkötése után biztosítani kell egy fórumot, amelyen találkozhatnak a program vezetői és a nevelők. Nem elég a felettesek támogatását megnyerni, feltétlenül fel kell hívni az elítéltekkel, növendékekkel közvetlen kapcsolatban állók figyelmét a munkában rejülő előnyökre és arra, hogy mit tudunk nyújtani nekik, a fogvatartottaknak, illetve, cserébe mi milyen együtműködést kérünk tőlük.

Ezt követően minden körletben, csoportban hirdetni kell a kortárssegítők munkáját és a kapcsolatfelvétel lehetőségeit. Ha az elítéltek önként jelentkeznek, akkor valószínű, hogy a későbbiekben is inkább hajlandóak az együtműködésre.

A program elkezdésének második kritériuma, hogy az önkéntes egyetemi hallgatók közül azok kerüljenek kiválasztásra, akik személyiségük alapján alkalmasak arra, hogy felkészítés után segítőként tevékenykedjenek. Több egyetemen érdemes hirdetni a Pártfogó Csoport munkáját, hogy elegendő számú jelentkező közül lehessen válogatni. A kiválasztást egy kérdőív, és személyes beszélgetés alapozza meg, amelyben hangsúlyt fektetünk arra, hogy a leendő tagok kellően empatikusak, toleránsak és felelősségteljesek legyenek. Nélkülözhetetlen, hogy a jelentkezők a program minden lényeges elemére kiterjedő tájékoztatót kapjanak, hogy tisztában legyenek a munka természetével és nem utolsó sorban időigényességével.

A programban elsősorban jogász-, pszichológus-, szociális- és pedagógus-hallgatók vehetnek részt. A különböző háttér hasznos ahhoz, hogy a segítők különböző nézőpontból vizsgálják az eseteiket, azonban alapvető ismeretekkel minden résztvevőnek rendelkeznie kell. A különböző szakmák hallgatóinak közös munkája biztosítja, hogy a Pártfogó

Csoportban résztvevők később – bármely területen is helyezkedjenek el – tisztában legyenek azzal, hogy a szakmák összehangolására, az együttműködésre mindig alkalmat kell teremteni.

A Pártfogó Csoport tevékenysége elméleti és gyakorlati elemekből áll. A hallgatókat először elméletben kell felkészíteni a munka szempontjából releváns azon ismeretekre, amelyeket egyetemi éveik alatt (még) nem tanultak meg. Tanórák keretében elsajátítják a szabadságvesztés-végrehajtásának elméleti alapjait, büntetőjogi és kriminológiai alapfogalmakat, megismerkednek a pártfogó felügyelet és a családsegítő központok működésével, a munkaügyi központok nyújtotta lehetőségekkel, az önkormányzatok szociálpolitikájával, a deviáns magatartásuk pszichológiájával, illetve a velük alkalmazható pedagógiai módszerekkel. Intézménylátogatások alkalmával a segítők betekinhetnek egy büntetés-végrehajtási intézet és egy javítóintézet működésébe, majd párokban interjúkat készítenek elítéltekkel, illetve növendékekkel, hogy a kapcsolatfelvételben is gyakorlatot szerezzenek.

A csoport tagjai közötti bizalmi kapcsolat a későbbi kiscsoportos esetmegbeszélő szemináriumokon kerül előtérbe, amelynek megalapozása egy néhány napos összeszoktató tréninggel kezdődik. A képzés célja, hogy a tagok megismerjék egymást, szakmai kérdéseiket megvitassuk, illetve lelkileg is felkészüljenek a munkára. Ez az utolsó alkalom, hogy eldöntsék alkalmasnak tartják-e magukat a munkára. A tréningen kialakult párok ezt követően veszik fel a kapcsolatot leendő pártfogoltjukkal.

Az első kapcsolatfelvételnek a pártfogolt szabadulása előtt 4-5 hónappal kell megtörténnie. A segítők ekkor egy általános életútinterjút készítenek pártfogoltjukkal, hogy hozzávetőleges képet kapjanak arról, hogy milyen területen kell elsősorban foglalkozni vele. A továbbiakban kétheti rendszerességgel, minden esetben előre egyeztetett időpontban a hallgatók meglátogatják pártfogoltjukat. Beszélgetnek aktuális helyzetéről, valamint minden alkalommal kitérnek a szabadulásával kapcsolatos tervekre. A találkozások célja, hogy bizalmi kapcsolat alakuljon ki a segítők és a pártfogoltjuk között, valamint, hogy közösen egy megvalósítható tervet alakítsanak ki a szabadulását megelőző hónapra. Sajnos a találkozásokat megszakíthatja a vizsgaidőszak, ezt a pártfogoltnak előre meg kell mondani, és lehetőleg levelezés útján ilyenkor is tartani kell a kapcsolatot.

A második, harmadik találkozást követően kísérletet kell tenni a családdal történő kapcsolatfelvételre.

A találkozások célja az elítélt felkészítése a szabadulásra. A hallgatók feladata utánanézni, hogy utógondozottjuk iskolai végzettsége és (büntetésüket bv. intézetben letöltők) büntetett előélete lehetővé teszi-e a kívánt munkakörök valamelyikének betöltését. Segíthetnek az elítélteknek a szakmaszerzés és a továbbtanulás feltételeinek megismertetésében, akár a munkaügyi központ által szervezett, akár iskolarendszerű képzésben szeretnének részt venni. A szociális segélyekkel és iratok pótlásával kapcsolatban a kortárssegítők kliensük lakóhelyének önkormányzatát kereshetik fel. Nagyon lényeges, hogy a segítőknek nem a pártfogolt helyett kell cselekedniük, hanem a lehetőségek ismertetésével ösztönözniük kell őket, hogy kezébe vegye sorsának irányítását.

A szabadulást követően is törekedni kell a kapcsolat fenntartására, és a felmerülő problémák megoldásában való közreműködésre, ameddig a pártfogoltnak arra igénye van.

Kiscsoportos szemináriumok keretében kerül sor az utógondozók tapasztalatainak kicserélésére. A hallgatók megismerkedhetnek más esetekkel is, illetve kikérhetik a csoport véleményét sajátjukról. A foglalkozások akkor lehetnek igazán hatékonyak, ha a tagok előre felkészülnek: úgynevezett börtönnaplóban írják le pártfogoltjaikkal való legutóbbi találkozásuk fontos elemeit, kritikus pontjait, a felmerült dilemmákat, és ezt a többiek számára elérhetővé teszik. Így mindenki úgy érkezik a szemináriumra, hogy nagyjából ismeri a többi esetet, és a beszélgetés problémaorientáltabbá tehető.

A Pártfogó Csoportnak külső segítségre is szüksége van. Minden szemináriumon előkerül egy-egy összetettebb probléma, ami gyakorlott pártfogó, vagy elméleti szakember segítségét igényli. Lelkileg megterhelő esetekben nélkülözhetetlen egy szupervizor munkája is, aki szükség esetén egyéni szupervízióval biztosítja a kortárssegítők lelki egyensúlyát.

A program ciklusa egy év, amelynek végén hasznos az előző alfejezetben tárgyalthoz hasonló értékelést végezni, kiegészítve az intézetek véleményével is. Ez hozzájárul ahhoz, hogy a munka mind a segítők, mind a pártfogoltak, mind a résztvevő intézetek szemszögéből sikeres lehessen, illetve az együttműködés tovább mélyülhessen.

VII. A bv. intézetben és az utógondozásban nyújtott kortárssegítés előnyei

A programok részletes bemutatása után érdemes felsorolni a kortárssegítés két tárgyalt típusának – a már ismertetett általános hasznán túli – konkrét előnyeit. Ezeket egyfelől a büntetés-végrehajtás, másfelől a hallgatók szempontjából vizsgálom.

7.1 Elítelt és büntetés-végrehajtás

A Pártfogó Csoportban dolgozó kortárssegítők helyettesíthetik a hivatalos börtönpártfogolást és utógondozást, ezzel csökkenthető a hivatásos utógondozásra szorulóknak létszáma. Joggal lehet bízni benne, hogy egy korban közelebb állót inkább bizalmába fogad az elítelt, mint egy hivatalos személyt. Míg két önkéntes egyetlen elítélttel foglalkozik, egy börtönbeli utógondozónak, vagy pártfogónak egyszerre 80-120 fővel kell törődnie. Természetes, hogy ilyen körülmények között kevésbé tudnak figyelni az adott emberre, az individualizálásra irányuló törekvések nem jelennek meg. A kortárssegítés tehát személyesebb, rendszeresebb kapcsolattartást biztosít.

Ellentétben a bv. utógondozójával, a hallgatók börtönön kívüli ügyeket is intézhetnek, ami nagyban hozzájárulhat a munka sikeréhez.

A kortárssegítők mindhárom programban ingyen dolgoznak, ezért az a bv. intézetnek többletkiadást nem jelent. Ugyanakkor nagyszámú elítéltnak biztosít hasznos időtöltést, ezért alkalmas a nevelői tevékenység hatékony kiegészítésére.

A hallgatók pártfogói és utógondozói munkája alkalmat teremt arra, hogy – a bv. biztonságának megőrzése mellett – a külvilágot közelebb hozza az elítélthez, ezzel elősegítve a társadalomba történő reintegrálást és csökkentve a börtön káros hatásait.

7.2 Előnyök a kortárssegítők szemszögéből

A program során a kortárssegítők gyakorlati tapasztalatokat szereznek a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása területén. Sok tanulságot rejt számukra az intézménylátogatás, valamint a nevelőkkel, felügyelőkkel, elítéltekkel folytatott kommunikáció. Az önkormányzatok szociálpolitikája, munkaügyi és családsegítő központok működésének ismertetése hiányzik a jogi, pszichológiai, pedagógiai oktatásból.

A hallgatók kiscsoportos foglalkozásokon kifejtethetik véleményüket és megvitathatnak egymással és szakemberekkel egy-egy esetet. Ez a fajta csoportmunka a tömegoktatás következtében egyetemen nem sajátítható el. Az önkéntesek megtanulhatják, hogy a különböző szakmák együttműködése, a szemléletek közelítése mennyire hasznos problémák megoldásában.

A jövőben esetleg jogalkotóként, ügyészként, bíróként, ügyvédként dolgozó joghallgatók körültekintőbben tudnak eljárni, ha előzőleg bepillantást nyertek a társadalom hátrányos helyzetű rétegének az életébe. Nem egy ügyvéddel, bíróval találkoztam, aki saját bevallása szerint sohasem járt bv. vagy javítóintézetben.

Pedagógus hallgatók szemléletének alakításában szintén szerepe lehet a kortárssegítő programoknak, rávilágítva arra, hogy a bűnmegelőzésnek mennyire fontos területe az iskola, és hogy a deviáns viselkedésű gyerekek különleges odafigyelést igényelnek, amellyel a bűnözővé válásuk elkerülhető.

Az órákat tartó egyetemisták rutint szereznek abban, hogyan kell mások előtt beszélni, a figyelmet fenntartani. Az utógondozók megtanulhatják, hogyan álljanak ki hatékonyan saját és mások érdekeiért.

Összegezve, kialakul egy új szemléletű, szociálisan érzékenyebb, komplexebb ismeretekkel bíró szakembergárda.

VIII. Összegzés

Dolgozatomban felvázoltam a bv. intézetek feladatkörébe utalt nevelés, valamint az utógondozás tevékenységeit a bűnismétlés megelőzésével kapcsolatban. A nevelés folyamata keretében kitértem az alapfokú oktatásra, a munkáltatásra és a szakirányú képzésre, amelyek színvonalának emelését és a résztvevők létszámbővítését tarom szükségesnek. A családdal való szoros kapcsolattartás a bűnismétlés megelőzéséhez jelentősen hozzájárulhat, ezért az EVSZ és egyéb kedvezmények alkalmazási körének szélesítése indokolt volna. A szabadidő hasznos eltöltésére kísérletek ugyan vannak, de a heti egy óra sportoláson és könyvtárhasználaton kívül a lehetőségek száma jelentéktelen. A büntetés-végrehajtási intézetekben nevelés, mint az elítéltek tervszerű helyes irányba történő befolyásolása gyakorlatilag nem működik.

Rámutatam arra, hogy az utógondozás (akár a pártfogó felügyelők, akár a börtönbeli utógondozók végzik) szintén nagyon gyengén működik. Nincs kiépült infrastuktúra, sok elítélt jut egy utógondozóra, így feladataikat el nem tudják oly módon ellátni, hogy azzal ténylegesen hozzájárulhassanak a társadalomba való reintegrálásukhoz. Mindkét intézmény esetében a gyökeres változtatás költséges, azonban előbb-utóbb elkengedhetelen lesz. Véleményem szerint nem új börtönök építése a legracionálisabb megoldás, hanem a meglévő intézetek fejlesztése körében több munkahely biztosítása, programok szervezése, több nevelő foglalkoztatás, azok hatékonyabb ellenőrzése az adminisztrációs terheik csökkentése szükséges.

A bűnismétlés megelőzésével kapcsolatos a dolgozatomban felsorakoztatott hiányosságokra megoldást nyújthatna a kortárssegítés. A kortárssegítés általános bemutatását követően bv. intézetekben megvalósítható speciális típusa keretében három programot ismerttettem. Jogklinika és Street Law Oktatási és Kutatási Alapítvány szervezésében öt éve működő Street Lawt, amelynek beindítását javasolom az intézetekben. A Pártfogó Csoportot, amelyet 2003. szeptemberében szerveztünk meg. Első éve bizakodásra adott okot, ennek tapasztalatait összefoglalva részleteztem a benne rejlő lehetőségeket. A Fialaloktól Fialalokkal program egyelőre csak terv, azonban bízom benne, hogy lesz mód annak megvalósítására. Mindhárom program specifikuma, hogy egyetemisták, főiskolások önkéntes munkáján alapul, nagyszámú individualizált foglalkozást tesz lehetővé, mindamelltt a kortárssegítők maguk is sokat profitálhatnak a feladatokból. A Street Law és a Fialaloktól Fialaloknak programban csoportos foglalkozásokat tartanak az önkéntesek 8-10 fő részvételével, amíg a Pártfogó Csoport esetében két kortárssegítő támogat egy szabadulásra

készülő elítéltet amíg ítéletét tölti, majd ha igényli segítséget nyújtanak neki szabadulását követően is.

Hiszem, hogy a három kortárssegítő program komoly eredményeket érhetne el mind a szabadságvesztés-büntetés, mind az utógondozás területén a visszaesők számának csökkentésében. A megvalósításukat egy központi intézmény szervezésével, tréningelésével országos szinten is elképzelhetőnek tartom, amelynek hatékony működési formája az egyesület, vagy az alapítvány volna, a szükséges anyagi támogatás biztosíthatósága végett. Egy országos központ biztosítaná a különböző egyetemeken, főiskolákon tanultakat a munkára, így jóval több elítélttel való foglalkozást lehetne megoldani. A program országos kiterjesztése természetesen az összes bv. intézettel kötött együttműködési megállapodás megkötését is igényelné.

A kortárssegítés szerepének kiaknázását a bűnisméltés megelőzésében megkezdtem, de még korántsem fejeztem be. Hatékony szervező munkával országszerte lelkes fiatalok lehet megnyerni az ügy érdekében, hiszen mindenkinek tisztában kell lennie avval, hogy mindnyájunknak érdeke, hogy minél több ember tudjon szabadulása után a társadalomba visszailleszkedni. A kortárssegítésben rejlő nagyszerű lehetőséget bízom benne, hogy más is meglátja és együttes erővel törekedhetünk a programok skálájánál szelesítésében, hatékonyabbá tételében.

Felhasznált irodalom

- BALOGH ATTILA: Felmérés a fogvatartottak közérzetét javító intézkedések hatásairól Börtönügyi Szemle 2003. 3.
- BÁCSKAI ERIKA–GEREVICH JÓZSEF: A kortárssegítés tanári kézikönyve, Egészséges Ifjúságért Alapítvány Vác 2000.
- BÁCSKAI JÚLIA: Magánélettan 2. Raabe Klett Kiadó 2000.
- BENEDEK EDE: Tapasztalatok a fogvatartotti szabadidős és sportprogramok végrehajtásáról, Börtönügyi Szemle 2004. 2.
- CSETNEKY LÁSZLÓ: Értékközvetítők A börtönbeli nevelés esélyei Európában Börtönügyi Szemle 2000. 3.
- FLIEGAUF GERGELY: A német és a magyar büntetés-végrehajtás adatainak összehasonlító elemzése
- FÜRSTNÉ DR. KÓLYI ERZSÉBET: A pedagógus új típusú feladatai a modern iskolában, Flaccus Kiadó 1999.
- GARAMI L. – BALOGH A.: Az enyhébb végrehajtási szabályok és a bv. intézet ideiglenes elhagyásával járó jutalmazási módok Börtönügyi Szemle 2004.2.
- HATVANI ERZSÉBET: A megreformált pártfogó felügyelői szolgálat infrastruktúrája - a működés lehetőségei és nehézségei Acta Criminalia I. 2004. Pécs
- HUSZÁR LÁSZLÓ: A treatment/nevelés, mint büntetés-végrehajtási funkció. A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében. Bv. Szakkönyvtár 1997/2. sz.
- HUSZÁR LÁSZLÓ – TARI FERENC: Folyamat, A humánus büntetés-végrehajtás peremfeltételei 1997. 4.
- ILLÉS TIBORNÉ: Rendszeresség A hivatásos pártfogók utógondozói tevékenysége Börtönügyi Szemle 1999. 2.
- KEREZSI KLÁRA: Az alternatív büntetések és végrehajtásuk Gönczöl-Korinek-Lévai Kriminológiai ismeretek bűnözés bűnözéskontroll, 1999.
- LŐRINCZ JÓZSEF: Távlatok Fejlesztési vázlat a fiatalok hazai büntetés-végrehajtásához Börtönügyi Szemle 1994. 1.
- LŐRINCZ JÓZSEF–KABÓDI CSABA: A szabdságvesztés-büntetés végrehajtásának hatásrendszere Gönczöl-Korinek-Lévai Kriminológiai ismeretek bűnözés bűnözéskontroll, 1999.
- MÓDOS TAMÁS: Az elfelejtett Tudomány Töprengés a kriminálpedagógia időszerűségéről Börtönügyi Szemle 2000. 2.
- MÓDOS TAMÁS: Összetett folyamat. A nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétan. Börtönügyi Szemle 2000. 3.
- NOVÁK VALENTIN: Ezernyi gonddal Pártfogói körkép az új évezred küszöbén Börtönügyi Szemle 2000. 1.
- RUZSONYI PÉTER: Európai börtönnevelési irányzatok Börtönügyi Szemle 2004.2.
- RUZSONYI PÉTER: Hagyomány és innováció Börtönügyi Szemle 2004.2.
- TÓTH ERIKA: Elítélt és szabadult Az utógondozói munka elméleti és gyakorlati kérdései Börtönügyi Szemle 2000. 4.
- TÜSKE JÁNOS: Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben Acta Criminalia I. Pécs 2004.
- UTASI JUDIT: A fiatalokkal szemben elrendelt pártfogó felügyelet és utógondozás érvényesülése Kriminológiai tanulmányok 37. 2000.
- VIGH JÓZSEF: Kriminológiai alapismeretek Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1998.
- VIGH JÓZSEF: Bűnismétlők, visszaesők, veszélyes bűnözők In: Gönczöl-Korinek-Lévai Kriminológiai ismeretek bűnözés bűnözéskontroll, 1999.

VÓKÓ GYÖRGY: A magyar büntetés-végrehajtási jog, Dialóg – Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1999.

VÓKÓ GYÖRGY: Elmélkedés a pártfogó felügyeletről Acta Criminalia I. 2004. Pécs

VÓKÓ GYÖRGY: Törvényességi vizsgálat Pártfogó felügyelet és utógondozás Börtönügyi Szemle 2000.1.

VÓKÓ GYÖRGY: A börtönviszonyok jogi szabályozásának főbb alapelvei Börtönügyi Szemle 2003. 3.

Beszéljünk a jogról közérthetően, hogy ne csak a jogászok értsék... Tanári kézikönyv a Street Law oktatásához Szerkesztette: KÖVÉR ÁGNES, Budapest, 2000. I. kötet, 2004. II. kötet
BMK Füzetek Budapest, 2004. április

Büntetés-végrehajtási jog, Rejtjel Kiadó, Szerkesztette: HORVÁTH TIBOR Budapest 2003.

Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete Tököl, 2002. Belső kiadvány

Nevelési kézikönyv nem csak osztályfőnököknek. Szerkesztette: SZEKSZÁRDI JÚLIA OKI Kiadó Dinasztia Tankönyvkiadó, 2001

<http://www.oki.hu> Új Pedagógiai Szemle 2001 október, Segítő kortársak – kortárssegítők
Dr. Szenes Márta – Katona Edit – Katona Miklós: A Diákcentrum Universitas, Szeged működésének bemutatása <http://www.feta.hu/Soros/005.html>

<http://www.kapocs.ngo.hu> alapján

<http://www.iranytu.net> alapján

<http://www.sulinet.hu/tart/ncikk/1e/0/14912/kortars.html>

<http://www.im.hu/bvop/images/542.jpg>

Felhasznált jogszabályok:

1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról
6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról

1979. tvr 1993. XXXII. módosítása

Országos Parancsnok 11-111/2002. sz. körlevele

1-1/63/1999. Országos parancsnoki intézkedés

17/2003. (VI. 24.) IM rendelet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről